

**АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖА БЕРУВЧИ
PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

АТАБОЕВ АХАДЖОН ДЖУМАҚЎЗИЕВИЧ

**ЎЗБЕК ВА ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДА БОҒЛОВЧИЛАР СЕМАНТИКАСИ,
ЎЗАРО ТАРЖИМАСИ ВА ЛЕКСИКОГРАФИК ТАЛҚИНИ**

**10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик,
чоғиштира тилшунослик ва таржимашунослик**

**филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

УЎК: 811.512.133'25
811.111'25

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

**Contents of dissertation abstract of doctor of Philosophy (PhD) in
philological sciences**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам**

Атабоев Ахаджон Джумақўзиёвич

Ўзбек ва инглиз тилларида боғловчилар семантикаси, ўзаро таржимаси ва
лексикографик талқини 3

Ataboyev Ahadjon Djumakuziyevich

Semantics of the conjunctions in Uzbek and English, their mutual translation
and lexicographic interpretation 25

Атабоев Ахаджон Джумақўзиёвич

Семантика союзлов, взаимный перевод и лексикографическая
интерпретация на узбекском и английском языках 45

Эълон қилинган ишлар рўйхати

List of published works

Список опубликованных работ 50

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖА БЕРУВЧИ
PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

АТАБОЕВ АХАДЖОН ДЖУМАҚЎЗИЕВИЧ

**ЎЗБЕК ВА ИНГЛИЗ ТИЛЛАРИДА БОҒЛОВЧИЛАР СЕМАНТИКАСИ,
ЎЗАРО ТАРЖИМАСИ ВА ЛЕКСИКОГРАФИК ТАЛҚИНИ**

**10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик,
чоғиштира тилшунослик ва таржимашунослик**

**ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2020.3.PhD/Fil1363 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Андижон давлат университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Андижон давлат университети веб-саҳифасининг www.adu.uz ҳамда «ZiyoNet» ахборот-таълим портали www.ziynet.uz манзилларига жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Рустамов Дилшодбек Абдувахидович
филология фанлари доктори, доцент

Расмий оппонентлар:

Хошимова Дилдора Мадаминовна
филология фанлари доктори, доцент

Тошпўлатов Азамат Меҳмоналиевич
филология фанлари бўйича фалсафа доктори

Етакчи ташкилот:

Фарғона давлат университети

Диссертация ҳимояси Андижон давлат университети ҳузуридаги илмий даража берувчи PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 рақамли Илмий кенгашнинг 2022 йил «__» _____ соат ____ даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: Андижон шаҳар, Бобур шоҳ кўчаси, 5-уй. Тел: 0(374) 223-88-14; факс: 0(374) 223-88-30; e-mail: agsu_info@edu.uz).

Диссертация билан Андижон давлат университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (____ рақам билан рўйхатга олинган). Манзил: 170100 Андижон шаҳар, Бобур шоҳ кўчаси, 5-уй. Тел: 0 (374) 223-88-14.

Диссертация автореферати 2022 йил «__» _____ куни тарқатилди.
(2022 йил «__» _____ даги _____ рақамли реестр баённомаси).

Ш.Х. Шахабитдинова

Илмий даража берувчи илмий кенгаш
раиси, ф.ф.д., профессор

Ф.Ф. Усманов

Илмий даражалар берувчи илмий
кенгаш илмий котиби, ф.ф.ф.д.

М.И. Умарходжаев

Илмий даражалар берувчи илмий
кенгаш қошидаги Илмий семинар
раиси, ф.ф.д., профессор

КИРИШ (Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон тилшунослигида сўз туркумларини тиллараро умумлаштирувчи ва ажратувчи белгилари асосида текшириш, уларнинг тадқиқига семантик нуқтаи назардан ёндашиш ҳамда бу борадаги илмий-назарий қарашларни умумлаштиришга амалий эҳтиёж тобора кучайиб бормоқда. Ўрганилаётган ҳодисаларга тизимли ва мажмуавий ёндашиш асосида тил бирликларини қиёсий тилшунослик нуқтаи назаридан таҳлил қилиш, уларнинг семантикаси, ўзаро таржимаси, прагматик хусусиятлари ҳамда лексикографик хусусиятини аниқлаш борасидаги илмий тадқиқотларни амалга ошириш бугунги кунда тилшунослик олдидаги зарурат ҳисобланади.

Дунё тилшунослигида боғловчи туркуми борасида, хусусан, ўзбек ва инглиз тилида боғловчилар семантикаси, ўзаро таржимаси, прагматик хусусиятлари ҳамда лексикографик талқини йўналишларида илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш долзарб аҳамият касб этади. Структур жиҳатдан бири-биридан кескин фарқ қилувчи инглиз ва ўзбек тилларида боғловчиларнинг умумий ва фарқли жиҳатлари, ўзаро таржимасидаги муаммоларни аниқлаш ҳамда лексикографик талқини бўйича таклифлар ишлаб чиқишга эҳтиёж мавжуд.

Мамлакатимизда мустақиллик даврида хорижий тилларни ўрганишга алоҳида эътибор қаратилди, хорижий тил лингводидактикаси, таржима назарияси ва амалиёти бўйича қатор тадқиқотлар олиб борилди. Чет тилларини ўрганишга эътибор давлат сиёсатининг устувор йўналишидан бирига айланди. Шу билан бирга, "...давлат тилининг софлигини сақлаш, уни бойитиб бориш ва аҳолининг нутқ маданиятини ошириш; давлат тилининг замонавий ахборот технологиялари ва коммуникацияларига фаол интеграциялашувини таъминлаш"¹ бугунги кунда тилшунослик олдида турган долзарб вазифадир. Ҳозирда узлуксиз таълим тизимининг барча босқичларида ўсиб келаётган ёш авлодни чет тилларига ўқитиш сифатини таъминлаш, чет тилларида эркин сўзлаша оладиган мутахассисларни тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш, ушбу йўналишдаги ўқув дастурларининг узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш, чет тилларини билиш даражасини баҳолашнинг миллий тест тизимини ривожлантириш асосида малака сертификатига эга бўлган ўқувчи, талаба ва педагогларни рағбатлантиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Шу боисдан ҳозирги инглиз ва ўзбек тилида боғловчиларнинг умумий ҳамда фарқли жиҳатларини таҳлил қилиш, ўзаро таржимасидаги муаммолар ва прагматик хусусиятларини аниқлаш ҳамда лексикографик талқини бўйича таклифлар ишлаб чиқиш муҳимдир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 13 майдаги ПФ-4997-сон "Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили ва

---

¹Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 202 октябрдаги "Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ-6084-сон фармони // <https://lex.uz/docs/5058351>

адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида”ги, 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги, 2019 йил 21 октябрдаги ПФ-5850-сон “Ўзбек тилининг давлат тили сифатидаги нуфузи ва мавқеини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонлари; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 17 февралдаги ПҚ-2789-сон “Фанлар академияси фаолияти, илмий-тадқиқот ишларини ташкил этиш, бошқариш ва молиялаштиришни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2019 йил 4 октябрдаги ПҚ-4479-сон “Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили ҳақида”ги Қонуни қабул қилинганлигининг ўттиз йиллигини кенг нишонлаш тўғрисида”ги қарорлари, 2020 йил 24 январдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 11 августдаги 610-сон “Таълим муассасаларида чет тилларни ўқитишнинг сифатини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори ҳамда бошқа меърий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу тадқиқот муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг Ўзбекистон Республикаси фан ва технологиялар тараққиётининг устувор йўналишларига мослиги. Тадқиқот республика фан ва технологиялар ривожланишининг I.“Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантириш, инновацион иқтисодиётни ривожлантириш” устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Жаҳонда ёрдамчи сўзларнинг лексик-грамматик ва функционал-семантик хусусиятларини аниқлаш бўйича қатор ишлар амалга оширилган. Жумладан, Г.Крейдлиннинг рус, А.Гереевнинг қўмиқ ва инглиз, Ф.Оздоевнинг нах, Т.Николаевнинг славян, З.Мусаевнинг даргин, Х.Султонбоевнинг бошқирд, Н.Манафовнинг озарбайжон, Ф.Кенжебаевнинг қозоқ ва Ф.Зейналовнинг бир қанча туркий тилларидаги ёрдамчи сўзларга оид тадқиқотлари эътирофга лойиқ².

Ўзбек тилшунослигида ёрдамчи сўзлар бўйича бир қанча тадқиқотлар олиб борилган; уларнинг натижалари тилимиз қурилиши бўйича

---

² Крейдлин Г. Служебные слова в русском языке: (семантические и синтаксические аспекты их изучения): Дис. канд. филол. наук. – М.: МГУ, 1979. – 301 с.; Гереева А. Служебные слова в кумыкском и английском языках: послелого и союзы: Автореф. дис. канд. филол. наук. – Махачкала: ДагГПУ, 2004. – 22 с.; Оздоева Ф. Служебные части речи в нахских языках (синхронно–диахронный анализ): Дис. д-ра. филол. наук. – Грозный: ГДУ, 1982. – 376 с.; Николаева Т.М. Функции частиц в высказывании (на материале славянских языков). – М.: Наука, 1985. – 168 с.; Мусаева З. Служебные части речи в даргинском и английском языках: Автореф. дис. канд. филол. наук: – Махачкала: ДагГПУ, 2010. – 22 с.; Султанбаева Х. Служебные слова в системе частей речи башкирского языка: Автореф. дис. д-ра. филол. наук. – Уфа: БашГУ, 2008. – 54 с.; Зейналов Ф. Служебные части речи в современных тюркских языках: Автореф. дис. д-ра. филол. наук – Баку: БГУ, 1966. – 82 с.; Манафов Н. Служебные части речи в диалектах и говорах азербайджанского языка: Автореф. дис. канд. филол. наук: – Баку: БГУ, 1995. – 28 с.; Кенжебаева Ф. Послелого и частицы в современном казахском языке: Автореф. дис. канд. филол. наук. – Алма-Ата: ИЯ, 1964. – 28 с.; Волгина О. Служебные слова в нижегородских говорах: Автореф. дис. канд. филол. наук. – Арзамас, ВятГГУ, 2008. – 20 с.

умумлаштирувчи тавсифларда, назарий грамматика ва луғатларда, таълим тизимининг турли бўғинларига мўлжаллаб тузилган ўқув адабиётларида ўз аксини топган. Бу тавсифлар, асосан, XX асрда кенг оммалашган анъанавий тилшунослик методлари асосида амалга оширилган. Хусусан, А.Кононов, Ш.Шоабдурахмонов, Ҳ.Бердиёров, Ж.Мухторов, Р.Расулов, Т.Рустамов, О.Бозоров, Д.Ўринбоева³ каби тилшуносларнинг ишларида мазкур масала атрофлича тадқиқ этилган. Мустақиллик йилларида ёрдамчи сўзларнинг функционал-семантик ва прагматик таҳлили бўйича бир қатор диссертацион тадқиқотлар амалга оширилган. Жумладан, У.Раҳимов, Т.Турдибоев, З.Исақов, З.Бурханов каби тилшуносларнинг тадқиқотларида ёрдамчи сўзларнинг муайян жиҳатлари ёритилган⁴. Ўзбек тилшунослигида эргаштирувчи боғловчи воситаларнинг структур-семантик тадқиқи⁵, ўзбек ва инглиз тилларида предлог ва кўмакчиларнинг номинатив-синтагматик ва типологик структуравий мақоми⁶ ҳақидаги тадқиқотлар ҳам эътиборга молик. Аммо ўзбек-инглиз тилидаги боғловчиларни қиёсий таҳлил қилиш, ўзаро таржимадаги муаммоларни аниқлаш монографик планда бирор тадқиқот объекти бўлмаган.

Диссертацияни тайёрлаш жараёнида юқорида санаб ўтилган тилшуносларнинг тадқиқотлари чуқур ўрганилди, муносабат билдирилди ва улардан тадқиқотда фойдаланилди.

Тадқиқотнинг диссертация бажарилган олий таълим ёки илмий-тадқиқот муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Тадқиқот Андижон давлат университетида бажарилиши 2017-2020 йилларга мулжалланган “ОТ-Ф1-18. Оммавий лисоний маданиятни шаклантириш методлари ва методологиясини ишлаб чиқиш” давлат илмий-техника дастурининг устивор йўналишларига мувофиқ бажарилган.

Тадқиқот мақсади ўзбек ва инглиз тилларида боғловчилар семантикаси, ўзаро таржимаси, прагматик хусусиятларини очиқ бериш ҳамда лексикографик талқинини ишлаб чиқишдан иборат.

---

³ Бердиёров Ҳ. Ҳозирги замон ўзбек адабий тилида сўнгкўмакчилар: Филол.фан.номз. дисс. – Самарқанд, 1949. – 134 б.; Кононов А. Послелогои в современном узбекском литературном языке. – Ташкент, 1951. – 48 с.; Шоабдурахмонов Ш. Ўзбек тилида ёрдамчи сўзлар. -Тошкент: ЎзФА нашриёти, 1953 – 24 б.; Мухтаров Дж. Союзы в современном узбекском языке: Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Самарқанд, 1953. -14 с.; Матғозиев А. Ўзбек тилида эргаштирувчи боғловчиларнинг тараккиёт тарихи: Филол. фан. номз. дисс. – Тошкент, 1966. –259 б.; Рустамов Т. Ҳозирги ўзбек адабий тилида кўмакчилар. – Тошкент: Фан, 1965. – 131 б.; Расулов Р. Ўзбек тилида ёрдамчи сўзларнинг семантик-грамматик хусусиятлари. – Тошкент: Фан, 1983. – 112 б.; Базаров О. Частицы в узбекском языке: Автореф. дисс. канд. филол. наук. – М.: ИЯ, 1983. – 22 с.; Рустамов Т. Соф кўмакчилар. – Тошкент: Фан, 1991. –124 б.; Ўринбоева Д. Ўзбек сўзлашув нуткида ўзгармайдиган сўзлар (ёрдамчи сўзлар): Филол.фан.номз. дисс. – Самарқанд, 1994. –150 б. 5

⁴ Турдибоев Т. Ўзбек тилида ёрдамчи сўзлар конверсияси: Филол. фан. номз. дисс. автореф. – Тошкент: ТАИ, 1996. –21 б.; Раҳимов У. Ўзбек тилида юкламалар пресуппозицияси: Филол. фан. номз. дисс.автореф. – Самарқанд, 1994; – 23 б.; Исақов З. Ўзбек тилида сўз туркумларининг ўзаро муносабати ва унда юкламаларнинг ўрни: Филол. фан. номз. дисс. автореф.– Фарғона: ФарДУ, 2005. –22 б.; Бурханов З. Ўзбек тилида кўмакчилар ва уларга вазифадош келишиклар прагматикаси (пресуппозицион аспект): Филол.фан. номз. дисс. автореф. – Тошкент: ТАИ, 2008. –27 б.

⁵ Закирова Ҳ. Р. Эргаштирувчи боғловчи воситаларнинг структур-семантик тадқиқи: филол. фан. номзоди диссер. автореферати. – Тошкент, 2011.

⁶ Сайфуллаев А.И. Предлог ва кўмакчиларнинг номинатив-синтагматик ва типологик структуравий мақоми (инглиз ва ўзбек тиллари мисолида): филол. фан. бўйича фалсафа доктори дис. автореферати. – Самарқанд, 2019.

Тадқиқот вазифалари. Тадқиқотнинг асосий мақсадини амалга ошириш учун қуйидаги вазифаларни амалга ошириш лозим:

ўзбек тилида боғловчиларнинг ўрганилиши ва ундаги муаммоларни аниқлаш, инглиз тилидаги “conjunction”нинг тадқиқига доир маълумотларни умумлаштириш;

инглиз тилидаги “conjunction” ва ўзбек тилидаги боғловчиларнинг семантик типологиясини таҳлил этиш ва лисоний қийматини аниқлаш;

ўзбек тилидаги боғловчиларнинг инглиз тилидаги матнларда берилиши, инглиз тилидаги боғловчиларнинг ўзбекча таржимада берилишини тадқиқ этиш;

инглиз ва ўзбек тилидаги боғловчилар таржимасидаги ўзаро муаммоларни аниқлаш ва муаммоларнинг ечими бўйича таклифлар бериш;

ўзбек ва инглиз тилларидаги боғловчиларнинг прагматик хусусиятларини аниқлаш;

ўзбек ва инглиз тилидаги боғловчиларнинг изоҳли луғатларда берилишини ўрганиш, ўзбек-инглиз, инглиз-ўзбек таржима луғатларида боғловчиларнинг лексикографик талқини бўйича таклифлар ишлаб чиқиш.

Тадқиқот объекти сифатида ўзбек ва инглиз тилларидаги боғловчилар танланган.

Тадқиқот предметини боғловчилар семантикаси, ўзаро таржимаси, прагматик хусусиятлари ва лексикографик талқини ташкил этади.

Тадқиқ методлари. Тадқиқот мавзусини ёритишда таснифлаш, тавсифлаш, қиёслаш, статистик таҳлил методларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

инглиз тилида шаклий жиҳатдан бир хил ифодаланувчи сўзлар грамматик жиҳатдан предлог, боғловчи ҳамда равиш бўлиб келиши, ўзбек тилида эса вазифадош боғловчи юклама, модал сўз, равиш туркуми бўлиб келиши далилланган;

инглиз тилида эргаштирувчи боғловчилар тенг боғловчига нисбатан кўпроқ миқдорни ташкил этиши, ўзбек тилида инглиз тилидаги “conjunction”дан фарқли равишда эргаштирувчи боғловчилар аниқлов, сабаб, шарт, чоғиштирув, шарт ва тўсиқсизлик боғловчиларга бўлиниши далилланган;

ўзбек ва инглиз тилларида боғловчилар прагматик хусусият касб этиши, контекст талаби ва сўзловчи мақсадига кўра гап мазмунига эҳтимоллик, таъкидлаш, вазиятдан норозилик, тахмин, эҳтимол каби маъноларни юзага чиқариши, боғловчиларда транспозиция, сўзловчи мақсадини ифодалаш, нуқт вазиятига қараб презуппозиция ҳосил қилиш имкониятлари очиб берилган;

таржима матнида трансформация боғловчининг қўлланишига ҳам кучли таъсир қилиши, боғловчи матнда тушириб қолдирилиши ёки грамматик жиҳатдан мос бўлмаган боғловчи билан таржима қилиниши далилланиб, таржимадаги трансформация асосан инглиз тилидаги содда гапларнинг ўзбек

тилига қўшма гап, ўзбек тилидаги қўшма гапларнинг инглиз тилига содда гап тарзида ифодаланишидан келиб чиқиши исботланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

олий ўқув юртларида умумий, қиёсий инглиз ва ўзбек тилшунослиги, когнитив тилшунослик, шунингдек, таржимашунослик бўйича дарсликлар яратиш ҳамда маъруза ва амалий машғулотларнинг мукаммаллашувига хизмат қиладиган материаллар йиғилган;

ўзбек-инглиз, инглиз-ўзбек тилларига таржима жараёнида боғловчиларга вазифадошлар тавсифланган ва луғатларда берилиши бўйича тавсиялар берилган;

инглиз ва ўзбек тилларида боғловчилар қўлланишининг ситуатив актуализацияси даражаси ўртасидаги фарқлар тизимга солинган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги ўрганилган материалларнинг ўзбек ва инглиз тили табиатидан келиб чиққан ҳолда хулосалар қилишга ёрдам берганлиги, уларнинг асосли эканлиги, методологик мукамаллиги, ўзбек ва инглиз тили чоғиштирма тадқиқотларнинг амалда исботланган манбаларга таянилганлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг инглиз-ўзбек қиёсий муаммоларини тадқиқ қилиш, такомиллаштириш, лексикографик муаммоларни ечишда илмий аҳамият касб этади. Тадқиқот инглиз/ўзбек тилларида боғловчиларнинг умумий ва фарқли жиҳатлари, ўзаро таржимасидаги муаммоларнинг аниқланганлиги ҳамда лексикографик талқини бўйича таклифлар, тадқиқот натижаларидан инглиз ва ўзбек тилидаги боғловчиларнинг лингвотипологик аспектда ўрганувчилар учун муҳим маълумотлар бериши, келгуси тадқиқотлар учун илмий-назарий манба сифатида хизмат қилиши билан аҳамиятли.

Тадқиқотнинг амалий аҳамияти шундаки, натижалардан инглиз тили грамматикаси, қиёсий типология, таржима назарияси ва амалиёти бўйича назарий, амалий ўқув-услубий қўлланмалар яратиш, ўзбек/инглиз тиллари бакалаврият таълим йўналиши, Лингвистика мутахассислиги бўйича магистратура учун “Когнитив тилшунослик”, “Бадиий асар тили”, “Лингвокультурология”, “Лексикология”, “Стилистика” ўқув курслари бўйича маъруза матнлари, дарслик, ўқув-услубий қўлланмалар тузишда, ўқув-методик мажмуалар тайёрлашда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Ўзбек ва инглиз тилларида боғловчилар семантикаси, ўзаро таржимаси ва лексикографик талқини тадқиқи бўйича олинган илмий натижалар асосида:

инглиз тилида эргаштирувчи боғловчилар тенг боғловчига нисбатан кўпроқ микдорни ташкил этиши, ўзбек тилида инглиз тилидаги “conjunction”дан фарқларига доир хулосалардан Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Қорақалпоғистон бўлими Қорақалпоқ гуманитар фанлар илмий-тадқиқот институти томонидан олиб борилган ФА-Ф1-Г003 «Ҳозирги қорақалпоқ тилида функционал сўз ясалиши» (2012-2016) мавзусидаги

фундаментал лойиҳани бажаришда фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Қорақалпоғистон бўлимнинг 2021 йил 17 сентябрдаги 17.01.227-сон маълумотномаси). Натижада, ўзбек, инглиз ва қардош тилларда боғловчиларнинг ўрганилишидаги муаммолар аниқланиб, уларни тадқиқ этишга оид назарий ва амалий ечим усуллари ишлаб чиқилган;

ўзбек ва инглиз тилларида боғловчилар прагматик хусусият касб этиши, контекст талаби ва сўзловчи мақсадига кўра гап мазмунига эҳтимоллик, таъкидлаш, вазиятдан норозилик, тахмин, эҳтимол каби маъноларни юзага чиқариши, боғловчиларда транспозиция, сўзловчи мақсадни ифодалаш имкониятларига доир хулосалардан Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Қорақалпоғистон бўлими Қорақалпоқ гуманитар фанлар илмий-тадқиқот институти томонидан олиб борилган ФА-А1-Г007 «Қорақалпоқ нақл-мақоллари лингвистик тадқиқот объекти сифатида» мавзусидаги амалий-илмий лойиҳада фойдаланилган (Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Қорақалпоғистон бўлимнинг 2021 йил 16 августдаги 17.01.183-сон маълумотномаси). Натижада, ўзбек, инглиз ва қардош тилларда боғловчиларнинг ўрганилишидаги муаммолар аниқланган, хусусан, нақл-мақоллар таркибидаги боғловчиларнинг семантик типологияси таҳлил этилган, ўзбек тилидаги боғловчиларнинг инглиз ва қардош тиллардаги матнларда нақл-мақолларнинг берилиши, инглиз тилидаги боғловчиларнинг ўзбекча таржимада берилиши бўйича таклифлар ишлаб чиқилган;

ўзбек ва инглиз тилларида боғловчилар семантикаси, ўзаро таржимаси ва лексикографик талқини бўйича олиб борилган тадқиқотнинг натижалари ва материалларидан Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси «O‘zbekiston» телерадиоканали ДМ «Маданий-маърифий ва бадий эшиттиришлар» муҳарририяти томонидан тайёрланган «Таълим ва тараккиёт», «Адабий жараён» номли радиоэшиттиришларини тайёрлашда фойдаланилган (Ўзбекистон Миллий Телерадиокомпанияси «Ўзбекистон телерадиоканали» давлат муассасасининг 2022 йил 6 январдаги 04-36-09-сон маълумотномаси). Натижада, боғловчилар инглиз ва ўзбек тилларида боғловчининг нутқда қўлланилишига ва таржимада берилишига кўра ўзига хос ва умумий жиҳатлари, инглиз ва ўзбек тилларида боғловчиларнинг луғатларда изоҳланганлиги, муқобиллари берилганлиги, бадий ва синхрон таржима жараёнида муқобил вариантларини топишда қай даражада қўл келиши ҳақида маълумотларга эга бўлиш имконияти яратилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Мазкур тадқиқот натижалари 2 та халқаро, 3 та республика анжуманида муҳокамадан ўтказилган ҳамда қуйидаги профилларда ҳаволага эришилган:

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Диссертация мавзуси бўйича 12 та илмий иш нашр этирилган, жумладан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш учун тавсия этилган илмий нашрларда 7 та илмий мақола, улардан 5 таси хорижий журналларда чоп қилинган.

Диссертациянинг ҳажми ва тузилиши. Диссертация кириш, уч боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловадан иборат. Диссертациянинг ҳажми фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан ташқари 138 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Тадқиқотнинг **Кириш** қисмида тадқиқотнинг долзарблиги ва зарурати асосланган, мақсади ва вазифалари, объекти ва предмети тавсифланган, унинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишига мослиги кўрсатилган, илмий янгилиги ва амалий натижалари баён қилинган, олинган натижаларнинг илмий ва амалий аҳамияти очиб берилган, тадқиқот натижаларининг амалиётга жорий қилиниши, нашр этилган ишлар ва диссертация тузилиши бўйича маълумотлар келтирилган.

Ишнинг биринчи боби **“Ўзбек ва инглиз тилларида боғловчилар семантикаси”** деб номланган ва қуйидаги қисмлардан иборат: **“Ўзбек тилида боғловчиларнинг ўрганилиши ва ундаги муаммолар”**, **“Инглиз тилидаги “conjunction”нинг тадқиқига доир”**, **“Инглиз тилидаги “conjunction” ва ўзбек тилидаги боғловчиларнинг семантик типологияси ва лисоний қиймати”**.

Жаҳон тилшунослигида ёрдамчи сўзлар, уларнинг хусусияти мутахассисларни эътиборсиз қолдирмаган. Диссертацияда ушбу ишларнинг катта қисми таҳлилга тортилган.

Ўзбек тилининг ўзига хос жиҳатлари бошқа типологик табиатга эга тиллар билан қиёсда янада яққол намоён бўлишини назарда тутиш лозим.

Дунёда семантик жиҳатдан бир-бирига тўла мос келувчи тилнинг ўзи йўқ. Лекин қисман бўлса ҳам семантик жиҳатдан мос келувчи тиллар мавжуд. Тиллар семантикасининг айрим жиҳатлари бир-бирига ўхшамаслигининг сабаби – халқларнинг маданияти, урф-одатлари, илмий-техникавий жараёни, яшаш шароитлари турлича эканлиги билан изоҳланади. Уларнинг ўхшаш жиҳатлари мавжудлиги эса мазкур тилларни таржима қилиш ҳамда қиёслаб ўрганишга имконият беради⁷.

Маълумки, тилнинг асосий ижтимоий вазифаси – алоқа қилиш, хабар бериш ва таъсир этиш. Бу вазифалар эса лисоний, нолисоний воситалар ҳамда уларнинг ўзаро ҳамкорлиги асосида амалга оширилади. Тилнинг оғзаки/ёзма шаклида воқеланадиган лисоний бирлик ана шу вазифаларнинг амалга ошишига хизмат қилади⁸. Дунёдаги ҳар бир тил, қайси тил оиласига мансублигидан қатъи назар, ўзаро ўхшаш ва фарқли хусусиятга эга. Бу жиҳат лисоний сатҳнинг барча воситаларига бирдай тааллуқли.

Жаҳон тилшунослигида ёрдамчи сўзлар, хусусан, боғловчилар А.А.Шахматов, Л.С.Бархударов, Д.А.Штелинг, Л.В.Щерба, А.И.Смирницкий,

⁷ Юсупов У.К. Теоретические основы сопоставительной лингвистики. – Т.: Фан, 2007. – С. 90-100.

⁸ Сайфуллаев А.И. Предлог ва кўмакчиларнинг номинатив-синтагматик ва типологик структуравий мақоми (инглиз ва ўзбек тиллари мисолида): филол. фан. бўйича фалсафа доктори дис. автореферати. – Самарқанд, 2019.

И.П.Иванова, В.В.Бурлакова, Г.Г.Почепцов, Ф.М.Березин, Б.Н.Головин томонидан атрофлича тавсифланган⁹.

Инглиз тили ёрдамчи сўзлар туркуми қатор тадқиқотлар предмети бўлган. Инглиз тилида предлогларини ўрганиш масаласи ўтган асрнинг 60-70 йилларидан буён тилшунослар диққатини ўзига тортиб келмоқда. Инглиз тилида боғловчи, унинг ўзига хос хусусияти, қўлланиши, турлари, вазифадошлари монография, дарслик, ўқув қўлланмаларда атрофлича тавсифланган. Диссертацияда дарслик ва қўлланмаларда боғловчига берилган таърифлар бир-бир кўриб чиқилган. Инглиз тилида гапни мантиқан тўғри тузиш, фикрни аниқ ифодалаш учун боғловчининг турини билиш, уни ўринли қўллай олиш муҳим. Жаҳон тилшунослигида типология асослари, тилларнинг морфологик типологияси муаммосининг назарий асослари тадқиқи учун катта ҳажмдаги материал мавжуд. Ушбу маълумотларни қиёслаш асосида инглиз ва ўзбек тилида боғловчиларнинг структур жиҳатдан типологияси хусусида қуйидаги хулосага келиш мумкин:

биринчидан, инглиз тилида содда, ясама, қўшма, мураккаб боғловчилар фарқланса, ўзбек тилида боғловчилар структур жиҳатдан якка ва такрорий турга ажратилади;

иккинчидан, инглиз тилидаги содда боғловчи ўзбек тилидаги якка боғловчига тўғри келади;

учинчидан, ўзбек тилидан фарқли ўлароқ, инглиз тилида боғловчи туркумига мансуб сўзда ҳам ясаиш хусусияти мавжуд. Бундай боғловчи таркибида сўз ясовчи қўшимча ёки икки асос мавжуд бўлади;

тўртинчидан, инглиз тилидаги мураккаб боғловчилар таркиби икки боғловчидан иборат бўлса-да, улар такрорланадиган сўзлар эмас. Ўзбек тилидаги такрорий боғловчилар ўз номи билан такрорланувчи боғловчи.

Ўзбек ва инглиз тилларида боғловчининг вазифасига кўра тури, улардаги фарқли ва умумий жиҳатлар ҳақида қуйидаги хулосага келиш мумкин:

Биринчидан, тенг боғловчилар гуруҳи инглиз тилида тўрт, ўзбек тилида учтани ташкил этади. Шундай бўлса-да, ушбу боғловчиларнинг мазмуни ўхшаш: инглиз тилида ажратиб кўрсатилган натижани ифодаловчи боғловчи ўзбек тилида бириктирув боғловчиси вазифасига киради. Чунки ўзбек тилида ва боғловчиси, иш-ҳаракатнинг бир пайтда бажарилганлиги ҳамда натижасини билдиради.

Иккинчидан, эргаштирувчи боғловчилар гуруҳи ҳам ўзбек тилига нисбатан кўп. Ўзбек тилида шарт ва тўсиқсизлик боғловчиси бир гуруҳга киритилса, инглиз тилида бу боғловчилар алоҳида гуруҳга мансуб деб қаралади. Аммо таржимада бу боғловчилар ўзаро эквивалент бўла олади.

⁹ Шахматов А.А. Учение о частях речи. – Москва: Учпедгиз, 1952. – 270 с.; Бархударов, Л.С., Штелинг Д.А. Грамматика английского языка. – Москва: Высшая школа, 1973. – 423 с.; Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Изд. 2-е, стереотипное. – Москва: Едиториал УРСС, 2004. – 432 с.; Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. – М.: Просвещение, 1979. – С. 182.; Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 88.; Смирницкий А.И. Морфология английского языка. – М.: Изд. Литературы на иностранных языках. 1959. – 440 с.

Учинчидан, инглиз тилида эргаштирувчи боғловчи қаторида пайт боғловчиси алоҳида ўринни эгалласа, ўзбек тилида бундай гуруҳ ажратилмайди. Уларнинг таржимада эквивалентлиги масаласи кейинги бобларда махсус тадқиқни талаб этади.

Тўртинчидан, инглиз тилида алоҳида ажратилган натижани ифодаловчи боғловчилар гуруҳи ўзбек тилида ажратилмайди, бош гапда ифодаланган натижа мазмунини билдирувчи эргаш гап *натижада* сўзи билан боғланади. Ушбу турдаги боғловчининг инглиз-ўзбек тилларда ўзаро таржимада берилиши, ўзбек тилида қайси воситалар ушбу мазмунни ифодалашни хусусида кейинги бобда тўхталамиз.

Ишнинг иккинчи боби **“Ўзбек ва инглиз тилларида боғловчиларнинг ўзаро таржимаси ҳамда ундаги муаммолар”** таҳлилига бағишланган бўлиб қуйидаги қисмлардан иборат: **“Ўзбек тилидаги боғловчиларнинг инглиз тилидаги матнларда берилиши”, “Инглиз тилидаги боғловчиларнинг ўзбекча таржимада берилиши”, “Боғловчилар таржимасидаги ўзаро муаммолар”, “Ўзбек-инглиз тилида боғловчиларнинг прагматик хусусиятлари ҳамда уларнинг таржимада ифодаланиши муаммолари”**.

Инглиз ва ўзбек тилидаги боғловчиларнинг семантикаси, ўзаро таржимаси, прагматик хусусиятлари махсус ўрганилмаган. Муаммонинг долзарблигидан келиб чиқиб, ўзбек тилида боғловчининг инглиз тилидаги матнда берилишини кузатиш, ўрганиш ва таҳлил қилиш учун “Улоқда”¹⁰ (Абдулла Қодирий), “Ўзбекнинг характери”¹¹ (Шукур Холмирзаев), “Жажман”¹² (Хуршид Дўстмуҳаммад), “Зиё ва Гул”¹³ (Муҳаммад Зиё) ҳикоялари, “Болалик”¹⁴ (Ойбек), “Дунёнинг ишлари”¹⁵ (Ўткир Ҳошимов), “Ойдинда юрган одамлар”¹⁶ (Тоғай Мурод) қиссалари ва уларнинг инглиз тилига таржимаси¹⁷ матнларини тадқиқ объекти сифатида танладик. Қуйида ушбу асарлардаги боғловчиларнинг инглиз тилига таржимаси, инглиз ва ўзбек тилида боғловчиларнинг ишлатилиши, ўзбекча матндаги боғловчини инглиз тилига таржима қилишдаги муаммолар хусусида баҳс юритамиз.

¹⁰ Қодирий А. Улоқда. Ҳикоя. <https://ziyouz.uz/uzbek-nasri/abdulla-qodiriy/abdulla-qodiriy-uloqda-hikoya/>

¹¹ Холмирзаев Ш. Ўзбек характери (ҳикоя) // <https://ziyouz.uz/uzbek-nasri/shukur-xolmirzayev/shukur-xolmirzayev-uzbek-xarakter-hikoya/>

¹² Дўстмуҳаммад Х. Жажман (ҳикоя) // <https://ziyouz.uz/uzbek-nasri/xurshid-dostmuhammad/xurshid-dostmuhammad-jajman-hikoya/>

¹³ Муҳаммад Зиё. Гул ва Зиё (ҳикоя) // <https://ziyouz.uz/uzbek-nasri/muhammad-ziyo/muhammad-ziyo-gul-va-ziyo-hikoya/>

¹⁴ Ойбек. Болалик (хотира-қисса) // <https://ziyouz.uz/uzbek-nasri/oybek/oybek-bolalik-xotira-qissa/>

¹⁵ Ҳошимов Ўткир. Дунёнинг ишлари // <https://www.twirpx.com/file/400610/>

¹⁶ Тоғай Мурод. Ойдинда юрган одамлар (қисса) // <https://ziyouz.uz/uzbek-nasri/togay-murod/to-aj-murod-oidinda-yurgan-odamlar-is/>

¹⁷ Abdulla Kodiriy. At the Ulok (story) Translated from Uzbek by Shukhrat Sattorov // <https://www.ziyouz.uz/en/prose/138-abdulla-kodiriy-at-the-ulok-story>; Khurshid Dostmuhammad. Jajman (story) (Translated from Uzbek by Shukhrat Sattorov) // <https://www.ziyouz.uz/en/prose/206-khurshid-dostmuhammad-jajman-story>; Oybek. Childhood (memoir) // <https://www.ziyouz.uz/en/prose/113-oybek-childhood-memoir>; Shukur Kholmiraev. The character of the Uzbeks (story) (Translated by Shukhrat Sattorov) // <https://www.ziyouz.uz/en/prose/140-shukur-kholmiraev-the-character-of-the-uzbeks-story>; Toghay Murod. People by Moonlight (story) (Translated by Azam Abidov) // <https://www.ziyouz.uz/en/prose/107-toghay-murod-people-by-moonlight-story>; Muhammad Ziyov. Gul and Ziyov (story). Translated by Shukhrat Sattorov // <https://www.ziyouz.uz/en/prose/104-muhammad-ziyo-gul-and-ziyo-story>

Ўзбек тилидаги тенг боғловчиларнинг инглиз тилига таржимаси.

Олдин айтилганидек, ўзбек тилидаги тенг боғловчилар бириктирув, зидлов, айирув, айирув-инкор боғловчисига ажратилади. Ўзбек тилидаги бириктирув боғловчилари *ва, ҳамда, билан* инглиз тилига, одатда, *and* сўзи орқали таржима қилинади. Кузатувларимиз шуни кўрсатадики, ушбу боғловчининг кўлланиши умумий ҳолатда қуйидаги кўринишда бўлади.

1. Гап таркибида келиб, уюшиқ бўлақларни боғлайди: *1. My classmates and I were sent to pick cotton when we were third year university students. 2. For three years he had carried tomatoes and onions to Siberia to sell. (Sh.Kholmirzaev. The character of the Uzbeks).*

2. Ўзбек тилидаги тенг боғланган қўшма гапни айнаи конструкция кўринишида боғлайди: *1. There were reeds everywhere, and the land was full of fingered plant. 2. The houses had clay plaster roofs and the walls were made of rammed earth. 3. The teachers made an agreement and we turned and got out. (Sh.Kholmirzaev. The character of the Uzbeks)*

3. Ўзбек тилидаги қўшма гапни боғлаган бириктирув боғловчиси инглиз тилидаги матнда икки содда гап шаклида берилади ҳамда бириктирув боғловчиси иккинчи гапнинг бошида келади: *We had come to the university right after finishing tenth grade when our knowledge was still fresh. And as you know, I'm an active reader of the public library. If you listened to his train journey adventures you would be astonished. And they were prudent and thrifty guys! (Sh.Kholmirzaev. The character of the Uzbeks)*

4. Ўзбек тилидаги *аммо, лекин, бироқ* зидлов боғловчилари инглиз тилига таржимада *but* сўзи билан берилади. Кўп ҳолларда ўзбек тилидаги қўшма гап инглиз тилига икки содда гап тарзида таржима қилинади: *but* боғловчиси иккинчи гапнинг бошида келади. *It has a belly like a thimble. But it is not good to steal money from our sack!" 2. The beast took a bundle of money and jumped like a child that took candy from his grandfather. But it was running so noiseless as a cockroach. (Khurshid Dostmuhammad. Jajman)*

Айрим ҳолларда ўзбек тилидаги конструкция айнан сақланади: *"I think it is not only the sign of sinister event, but also the seed of ill fate!" one of the men supported him. (Khurshid Dostmuhammad. Jajman)*

Ўзбек тилида зидлов боғловчиси *-у/-ю* юкламалари билан ифодаланганда ҳам инглиз тилига *but* ёрдамчи сўзи воситасида таржима қилинади: *Озриқни сезмайман-у нафас олишга қийналаман // I couldn't feel the pain but could not breathe either.*

Ўзбек тилидаги *ё, ёки, ёхуд* айирув боғловчилари якка ҳолда ишлатилганда таржимада *or* боғловчиси билан берилади.

Уюшиқ бўлақни боғлайди: *1. In short, behind this fingered place there was a little village. About twenty or thirty families lived there. 2. The house was plastered with straw. There were no doors or windows. It was damp. 3. Those days nobody in my village ever talked about chemicals or polluted water. 4. Of course, there were one or two green, wrinkled fruits, but if you broke and ate it would crack your tongue. 5. I felt anxious for some reason or other. (Sh.Kholmirzaev. The character of the Uzbeks)*

Қўшма гапни боғлайди:

1) ўзбек тилидаги конструкция шаклида: 1. At least it seems that way to me. **Or** maybe there are other reasons which our minds can't understand. 2. This young brother did not taste anything. **Or** does he treat us as mud, set us on his feet? (*Sh.Kholmiraev. The character of the Uzbeks*) *Women hanging dastarkhan (food or present muffled in tablecloth) on their heads or shoulders appeared on the threshold. They brought ten plates from the bride's house. (Toghay Murod. People by moonlight)*

2) ўзгарган конструкция кўринишида: 1. Maybe it was because of my illness **or** because of my capricious attitude. 2. By that time our friends – brother Ormonjon, brother Azimjon, Mirzagolib and their companions, had gotten accustomed to going to the shepherd's house when it was cold **or** when our tea was not ready in time. (*Sh.Kholmiraev. The character of the Uzbeks*)

Ё, ёки боғловчилари ё...ё, ёки...ёки тарзида жуфт ҳолда қўлланилганда инглиз тилида *either ... or* боғловчиси билан ифодаланади: *And we say that this boy is either in blank despair or is thinking of something complicated. (Toghay Murod. People by moonlight). And we say that this boy is either in blank despair or is thinking of something complicated. If he sees at least one evil doing we make, he will leave us forever. (Abdulla Kodiriy. At the Ulok) The few passersby would certainly place their hands on their chests and say "Assalom." Either one or both of the old men would answer: "Vaalaykum..." (Oybek. Childhood)*

Ўзбек тилидаги *на...на* айирув-инкор юкламаси инглиз тилида *neither (not)... nor* боғловчиси билан ифодаланади: *He will try not to greet with us. He tells neither others nor us about our tricks. (Abdulla Kodiriy. At the Ulok) The life was continuing so. I have enjoyment neither in eating nor sleeping. When I was late for a lesson the first time you expressed your feelings openly. (Muhammad Ziyov. Gul and Ziyov)*

Ўзбек тилидаги эргаштирувчи боғловчиларнинг инглиз тилига таржимаси. М.Абдуллаева тўғри таъкидлаганидек, чет тилидаги матнни тушуниш ва тўғри таржима қилишда гапларни грамматик таҳлил қилишда аҳамиятли. Инглиз тилидан ўзбек тилига тўғри, тез таржима қилиш учун инглиз тили грамматикасини билиш, маълум миқдорда сўз бойлигига эга бўлиш етарли эмас. Гапни таржима қилишда луғат орқали топилган сўзни тартиб билан жойлаштириш орқали таржима қилиш яхши натижа беравермайди. Бунинг сабаби шундаки, ҳар бир тилда сўзнинг бир-бири билан боғланиши, биргаликда қўлланилиши шу тилнинг ўзига хос қонун-қоидаларига асосланади. Шу сабабли бошқа тилдаги матнни тушуниш, таржима қилишда ушбу тилда сўзларнинг гапда жойлашиш тартиби, қоидаларини билиш муҳим ўрин касб этади; сўз бойлиги, грамматика қоидаларини билишдан ҳам муҳимроқ ўрин эгаллайди¹⁸. Шу сабабли ўзбек ва инглиз тилларидаги таржимада эргаштирувчи боғловчиларнинг қўлланишини ўрганиш таржима амалиёти учун муҳим.

¹⁸ Абдуллаева М. Инглиз тилидан ўзбек тилига таржима жараёни ва унинг моҳияти хусусида // International journal of discourse on innovation, integration and education. Volume: 02 Issue: 02 | February 2021 ISSN: 2181-1067. – P. 297-306.

Ўзбек тилидаги эргаштирувчи боғловчилар аниқлов, сабаб, шарт, чоғиштирув каби турлари фарқланади.

Ўзбек тилидаги аниқлов боғловчиси *яъни, -ки, -ким* инглиз тилидаги матнларда, асосан, *that, as*, баъзан *so that* боғловчиси билан ифодаланади: 1. *I should say **that** as far as literacy goes we weren't behind them.* 2. *Our Azimjon, the Komsomol organizer, always read Remark and Hemingway and used to say **that** our own writers were liars. But I disagreed with him!*

Ўзбек сабаб боғловчилари инглиз тилида *as* сўзи билан ҳам ифодаланади: 1. *His mother closed her mouth with the edge of her kerchief. **As if** she was going to weep.* 2. *He stares at water **as if** he sees it first time. He nods in his own way.*

Ўзбек тилидаги *агар, агарда, башарти, агарчи* каби шарт боғловчилари *if, unless, provided (that), providing (that), supposing (that), once* боғловчилари билан ифодаланади: 1. ***If** we say she has white face, we curtail our rights. **If** we say she is blackish, we curtail the girl's rights. She was brownish!* 2. – *I thought it was your everlasting dream, – she said. – Look at me, **if** not today, tomorrow you'll certainly become bride: The younger nephew extended his small hands. Again he began to suck.*

Unless, provided (that), providing (that), supposing (that), once каби боғловчи воситалар тадқиқ манбаи сифатида белгиланган асарларда учрамади. Инглиз тили корпусларидан ушбу боғловчиларнинг қўлланишини кузатишларимиз шуни кўрсатдики, бу бирликларнинг қўлланиш частотали юқори эмас, шу сабабли таржима матнларида кам учрайди.

Ўзбек тилидаги *гўё, гўёки* чоғиштирув боғловчилари *as, as if, as though, the way, than, as ... as, not so ... as, so... as* боғловчилари билан ифодаланади.

1. *We give him water to wash his hands. He stares at water **as if** he sees it first time.* 2. ***As if** she tried to beautify herself: she covered her Iraqi kerchief that was on her shoulder.*

Ўзбек тилидан инглиз тилига таржима қилинган матнларда якка ва такрорий боғловчиларнинг берилиши. Юқорида, асосан, якка ҳолда қўлланивчи боғловчиларнинг қўлланиши ҳақида баҳс юритдик. Қуйида якка ва такрорий шаклда қўлланишнинг ўзаро таржимада берилишини махсус таҳлил қиламиз. Ишнинг олдинги қисмида айтилганидек, *ва, ҳамда, аммо, лекин, бироқ, балки, ҳолбуки, ваҳоланки, ёки, ёхуд, ё, гар, агар, агарда, башарти, чунки, гарчи, гўё, гўёки, -ки, -ким* боғловчилари якка ҳолда қўлланади. Уларнинг инглиз тилига таржимасини контекстда кузатдик. Шунинг учун бу ўринда ўзбек тилида такрор қўлланивчи боғловчиларнинг инглиз тилида берилишини қиёслашни маъқул топдик.

Ўзбек тилида *дам-дам, баъзан-баъзан, ҳам-ҳам, бир-бир, ёки-ёки, ё-ё, гоҳ-гоҳ, хоҳ-хоҳ* каби боғловчилар такрор қўлланади; уларнинг бир нечтаси якка ҳолда қўлланганда боғловчи вазифасини бажармайди.

Дам бобомнинг, **дам** ўртоғининг *гаврондай* узун ҳассасини «от» қилиб минаман, *тупроқда* ҳассалар чизган изга қизиқиб қарайман // *I took my grandfather's cane or sometimes his friend's walking stick and rode it as a horse, glancing with curiosity at the lines the cane traced in the dirt.* Ўзбек тилидаги

контекстда берилган *дам ...дам* боғловчиси инглизча матнда тушириб қолинган, мазмун эса *or* айирув боғловчиси билан ифодаланган.

Хулоса сифатида айтиш жоизки, таржима матнида трансформация боғловчининг қўлланишига ҳам кучли таъсир қилади. Боғловчи матнда тушириб қолдирилиши ёки грамматик жиҳатдан мос бўлмаган боғловчи билан таржима қилиниши ҳолатлари кўп учрайди.

Таржиманинг асосий муаммоси таржимон олдига матни тўлиқ тушуниш ва пухта идрок этиш талаби қўйилишидан иборат. Бундай талаб бўлмаганда таржима, асосан, механик равишда муайян тилга мансуб сўзни бошқа тилда қўлланиладиган сўз билан алмаштириш бўлиб, бу иш компьютер томонидан аллақачон бажарилган бўларди.

Инглиз тилидаги тенг боғловчиларнинг ўзбек тилига таржимаси масалалари. Ишнинг олдинги қисмларида айтилганидек, инглиз тилидаги тенг боғловчилар сирасига *and, but, or, nor, for, so, yet, and/or for, either...or, neither...nor, both...and, as well as, not only...but also* каби бирликлар киради¹⁹. Боғловчиларнинг инглиз тилида ўзбек тилига таржимасини тадқиқ этиш учун тадқиқ объекти сифатида Эрнест Хемингуейнинг “A Day’s Wait” (“Даҳшатли кутиш” Ў.Равшанов таржимаси), “The Old Man at the Bridge” (“Кўприкдаги чол” Ў.Равшанов таржимаси) ҳикоялари; замонавий ижодкорлардан Элис Манронинг “Face” (“Юз” Аҳмад Отабоев таржимаси) ҳикоялари²⁰ ва уларнинг таржимаси танланди.

Диссертацияда инглиз тилидаги боғловчиларнинг прагматикаси ҳамда уларнинг таржимасидаги муаммоларга тўхталинган.

*“You must forgive us”, said I at last. “We did not see you were in the car. Else we should not have behaved so absurdly just now”. The girl looked at me. “But why not?” she replied calmly, in a surprisingly deep voice. “There was nothing at all bad about it”*²¹. (“Сиз бизни кечирингиз керак”, дедим ниҳоят. “Биз сизнинг машинада бўлганингизни кўрмадик. Акс ҳолда, биз ҳозир бемаънилиқ қилмаслигимиз керак эди”. Қиз менга қаради. “Нега энди йўқ?” – хотиржам жавоб берди у ҳайратланарли даражада наст овозда: “Бу ерда ҳеч қандай ёмон нарса йўқ эди”).

Инглиз тилида “Why not” бирикмаси “нега шундай бўлмасин” деган эътироз маъносини билдиради. Юқоридаги контекстда *but* боғловчиси содда гапни боғлаш вазифасини бажармаяпти, балки *Why not* иборасининг маъносини кучайтиришга хизмат қиляпти.

To Frau Zalewski the graveyard was a great asset. When letting a room she would comment on the excellence of the air and the openness of the outlook, and

¹⁹ Rustamov M.A., Asriyans M.I. Ingliz tili grammatikasi: O‘quv qo‘llanma.– T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2006. – 111 b. – P. 105.; <http://www.correctenglish.ru/theory/grammar/coordinating-conjunctions/>; Мильцева Н.А., Жималенко Т.М. Universal reference grammar. Универсальный справочник по грамматике английского языка. – Москва: ГЛЮССА, 2005. – 280 с. – С. 211.; Rustamov M.A., Asriyans M.I. Ingliz tili grammatikasi: O‘quv qo‘llanma.– T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2006. – 111 b. – P. 104.

²⁰ <http://intro.ru/e-hemingway-a-day-s-wait-tekst-dlya-chteniya/>; <https://www.newyorker.com/magazine/2008/09/08/face>; <https://lingualeo.com/ru/jungle/the-old-man-at-the-bridge-a-short-story-by-ernest-hemingway-351686>

²¹ Erich Maria Remarque. Three comrades. – P.21.// <http://adebiportal.kz/upload/iblock/cd2/cd26f70c06904ccb8e27f2c1f587b84b.pdf>

*proceed to charge a higher rent in consequence. "But, sir, think of the situation!" was her invariable formula*²². (Фрау Залевский учун қабристон катта имконият эди. Хонани ижарага берганда, у ҳавонинг ажойиблиги ва дунёқарагининг очиқлиги ҳақида изоҳ берар ва натижада ижара ҳақини оширишни давом эттирарди. "Аммо, жаноб, вазиятни ўйлаб кўринг!" унинг ўзгармас формуласи эди.)

Мисолдан кўриниб турганидек, инглиз тилидаги *but* боғловчиси ўзбек тилидаги *аммо* боғловчиси каби кириш сўз сифатида қўлланяпти; сўзловчининг фикрини таъкидлаш, бошқа фикрдаш чегаралаб, айти фикрни маъқуллашга даъват маъноси юзага чиқяпти.

Ушбу бўлимдаги кузатув, таҳлиллар асосида **хулоса қилиш мумкинки**, ўзбек ва инглиз тилларидаги боғловчилар ёрдамчи сўзлар орасида прагматик хусусият ифодаланиши билан ажралиб туради. Ҳар иккала тилдаги боғловчиларда транспозиция, сўзловчи мақсадини ифодалаш, нуқт вазиятига қараб презуппозиция ҳосил қилиш имкониятлари мавжуд. Ўзбек тилида прагматик хусусиятига кўра ёрдамчи сўзларини даражаланиш юклама, боғловчи, кўмакчи кетма-кетлигида ортиб борса, инглиз тилида боғловчига нисбатан юклама ва кўмакчиларда прагматик сифат юқори.

Ишнинг учинчи боби "**Ўзбек ва инглиз тилларида боғловчиларнинг лексикографик талқини масалалари**" таҳлилига бағишланган "**Ўзбек ва инглиз тилидаги боғловчиларнинг изоҳли луғатларда берилиши: изоҳи, вазифаси, кўп маънолилиги ҳамда синонимияси**", "**Ўзбек-инглиз, инглиз-ўзбек таржима луғатларида боғловчиларнинг лексикографик талқинидаги муаммолар**".

Сўзларнинг лексикографик талқини масаласи доим тадқиқотлар диққат марказида бўлиб келган. Ишнинг ушбу фаслида ўзбек ва инглиз тилидаги боғловчиларнинг изоҳли луғатларда берилиши: изоҳи, вазифаси, кўп маънолилиги ҳамда синонимияси, бу параметрларни изоҳлаш борасидаги айрим камчиликлар, изоҳли луғатда бирликнинг тавсифлаш бўйича баъзи тавсиялар хусусида фикр юритамиз. Ўзбек тилида боғловчиларнинг изоҳланиши 2 жилдли ва 5 жилдли изоҳли луғатлар, инглиз тилида боғловчиларнинг изоҳланишини Вебстер ва Оксфорд луғатларида кузатилди.

Масалан, ўзбек тилида айирув боғловчилари *ё, ёхуд, ёки, ёинки* каби бирликлар синоним сифатида қўлланиши мумкин. Улар орасида *ё* боғловчиси кўпмаънолилиги билан ажралиб туради: у айирув боғловчиси бўлиш билан бирга зидлаш маъносини ҳам ифодалайди. *Ёхуд* боғловчиси китобий услубга хослиги, *ёинки* сўзи ёки сўзининг эскирган варианты эканлигини билдиради.

Инглиз тилида бу маънони *or* боғловчиси ифодалаб келади. Луғатда қуйидагича изоҳланади:

Or²³ – used as a function word to indicate an alternative: coffee *or* tea; sink *or* swim, the equivalent or substitutive character of two words or phrases: lessen *or* abate, or approximation or uncertainty in five *or* six days.

²² Erich Maria Remarque. Three comrades. – P.28. // <http://adebiportal.kz/upload/iblock/cd2/cd26f70c06904ccb8e27f2c1f587b84b.pdf>

²³ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/or>

2 archaic: EITHER

3 archaic: WHETHER

4 – used in logic as a sentential connective that forms a complex sentence which is true when at least one of its constituent sentences is true.

Демак, ор алтернатив маъносини ифодалайди: икки сўз ёки иборанинг эквивалент ёки алтернативидир. Архаик шакллари: *whether, either*. Содир бўладиган воқеалардан бирининг аниқ мавжудлигини билдирувчи мазмунли кўшма гапни шакллантиради. Замонавий инглиз тилида, асосан, ўзи ишлатилади, синоними мавжуд эмас.

Манбаларда боғловчи сифатида кўрсатилган *still* сўзи изоҳли луғатларда сифат, феъл, от, равиш туркумига оид сўз деб кўрсатилади²⁴, Оксфорд луғатида ҳам худди шундай тавсифланади, боғловчи эканлиги ҳақида маълумот йўқ²⁵.

Whereas Вебстер луғатида кўп маъноли сўз сифатида изоҳланиб, унинг биринчи маъноси боғловчи эканлиги таъкидланади²⁶. Диссертацияда инглиз ва ўзбек тилидаги луғатларда боғловчиларнинг берилиши бафуржа таҳлил қилинган. Масалан,

Кўпинча, пайт маъносини билдирган кўшма гапларни боғлашга хизмат қиладиган *while* – кўп маъноли сўз:

while²⁷ **1a:** during the time – *that take a nap while I'm out.*

b: as long as – *while there's life there's hope.*

2a: when on the other hand: **WHEREAS** – *easy for an expert, while it is dangerous for a novice.*

b: in spite of the fact that: **ALTHOUGH** – *while respected, he is not liked.*

3: similarly and at the same time that – *while the book will be welcomed by scholars, it will make an immediate appeal to the general reader.*

Изоҳларда кўриб турганимиздек, ушбу бирлик *бир воқеа содир бўлган вақтда, қанча узоқ вақт, айнан ўша вақт* каби маъноларни ифодалаши мумкин. *While* олмош туркумига мансуб бўлиб, вазифадош боғловчи бўлиб келганда *whereas, although* сўзлари, *as long as, in spite of the fact that, similarly and at the same time that* конструкторлари билан синонимия ҳосил қилади.

Either – боғловчиси тенг боғланиш, яъни иккидан ортиқ уюшиқ бўлак(сўз, ибора)ларни боғловчи ёрдамчи сўз. Кўпинча, алтернатива маъносини берувчи боғланишларда *or* боғловчисига синоним сифатида қўлланади:

either²⁸ – used as a function word before two or more coordinate words, phrases, or clauses joined usually by *or* to indicate that what immediately follows is the first of two or more alternatives: *can be used either as a guest room or as an office.*

²⁴ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/still>

²⁵ <https://dictionary.cambridge.org/ru/still>

²⁶ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/whereas>

²⁷ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/while>

²⁸ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/either>

Otherwise сўзи олмош, сифат ва равиш туркуми сифатида кўрсатилади²⁹, Оксфорд луғатда эса боғловчи эканлиги айтилади³⁰:

otherwise used after an order or suggestion to show what the result will be if you do not follow that order or suggestion: *I'd better write it down, otherwise I'll forget it. Call home, otherwise your parents will start to worry*. Изоҳдан кўриняптики, шарт-зидлаш маъносини ифодалаб, ўзбек тилидаги *акс ҳолда* сўзига эквивалент бўляпти.

Инглиз тилида кўшма гапларни боғлашда юқори частотага эга *that* боғловчиси кўп маъноли ва полифункционал бирлик. Қуйида унинг изоҳли луғатдаги талқинини келтирамиз:

that³¹

1a(1) – used as a function word to introduce a noun clause that is usually the subject or object of a verb or a predicate nominative – said *that* he was afraid (фешлнинг предмети ёки ёки предикатив бўлган отли бирикмани боғлаш учун ёрдамчи сўз сифатида ишлатилади: *у қўрққанини айтди*³²).

(2) – used as a function word to introduce a subordinate clause that is anticipated by the expletive occurring as subject of the verb – it is unlikely *that* he'll be in (кесимни изоҳлаб келувчи ёрдамчи сўз).

(3) – used as a function word to introduce a subordinate clause that is joined as complement to a noun or adjective – we are certain *that* this is true; the fact *that* you are here (от/сифат билан ифодаланган кесимни изоҳловчи гапни боғлайди).

(4) – used as a function word to introduce a subordinate clause modifying an adverb or adverbial expression – will go anywhere *that* he is invited (Бош гапдаги равиш ҳолини изоҳлаб келувчи кўшма гапни боғлайди).

b – used as a function word to introduce an exclamatory clause expressing a strong emotion especially of surprise, sorrow, or indignation – *that* it should come to this! (хайратланиш, кечирим, ғазаб каби ҳис-туйғуларни ифодалашда қўлланади).

2a(1) – used as a function word to introduce a subordinate clause expressing purpose or desired result – cutting down expenses *that* her son might inherit an unencumbered estate (мақсад ёки натижани ифодаловчи эргашган кўшма гапни боғлайди).

Изоҳлардан англашиладики, *that* турли мазмунли эргашган кўшма гапларни боғлашга хизмат қилади. Ушбу бирликнинг айнан юқорида кўрсатилган вазифаларини бошқа бирлик алмаштирмайди, демак, *that* сўзининг синоними мавжуд эмас.

Шарт боғловчиси *if*, одатда, шарт эргаш гапли кўшма гапларни боғлаш учун хизмат қилади; бу боғловчи ҳам полисемик характер касб этади. Луғатдаги изоҳни келтирамиз:

²⁹ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/otherwise>

³⁰ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/otherwise>

³¹ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/that>

³² Инглиз тилидаги кўшма гаплар ўзбек тилига таржима қилинганда содда гап шаклини олади. Шу сабабли бу ўриндаги таржимада *that* сўзининг кўшма гапни боғлаши аниқ билинмайди.

if³³

1a: in the event that (таржимаси: шундай ҳолатда);

b: allowing that (таржимаси: ...га рухсат бўлганда);

c: on the assumption that (таржимаси: ... эҳтимол бўлганда);

d: on condition that (таржимаси: шундай шароитда/вазиятда).

Маълум бўладики, *if* боғловчисининг биринчи маъноси бош гапдан англашилган иш ҳаракатнинг содир бўлиш шарти, ҳолати, вазияти, эҳтимолини билдирувчи эргаш гапларни боғлайди.

2: WHETHER – asked *if* the mail had come. I doubt *if* I'll pass the course.

3: used as a function word to introduce an exclamation expressing a wish – *if* it would only rain.

4: even though: although perhaps – an interesting *if* untenable argument.

5: and perhaps not even – few *if* any changes are expected; often used with *not* difficult *if* not impossible.

if anything: on the contrary even: perhaps even – *if anything*, you ought to apologize.

Бу боғловчининг учинчи маъноси орзуни билдириши кўрсатилма, учинчи маъноси билан *even though*, *although perhaps* (...*са ҳам, мабодо*) тўсиқсизлик маъносини ифодалаши таъкидланади. Демак, тўсиқсизлик маъносини ифодалаганда, *even though*, *although perhaps* бирикмалари билан синоним бўлади.

*Whether*³⁴ боғловчиси, *одатда*, *or whether ёки whether or no шаклида қўлланади:*

(1) used as a function word usually with correlative *or* or with *or whether* to indicate until the early 19th century a direct question involving alternatives (*or whether* шакли эскирган бўлиб, муқобил предмет ҳақидаги сўроқ мазмунли қўшма гапни шакллантиради);

(2) an indirect question involving stated or implied alternatives decide *whether* he should agree or raise objections wondered *whether* to stay;

(3) alternative conditions or possibilities – see me no more, *whether* he be dead or no; William Shakespeare seated him next to her *whether* by accident or design (Уилям Шекспир тасодифанми ёки атайлабми, уни ёнига ўтирди).

Нима бўлганда ҳам, ҳар қандай ҳолда ҳам, ёки каби бирикмаларни ифодалаб, тўсиқсиз эргаш гап, сўроқ мазмунли қўшма гапларни шакллантиради.

Шунингдек, кузатишларимиз давомида инглизча-ўзбекча луғатлар сўзлигидан жой олмаган қатор эргаштирувчи боғловчилар мавжудлиги аниқланди: *on condition (that)*, *so that*, *in order that*, *as if (as though)*, *so...that*, *such ... that*, *not)so...as*, *than*, *so that*, *in spite of the fact that*, *though (although)in case*. Санаб ўтилган боғловчилар бирикма тарзида бўлиб, мураккаб тузилишга эга боғловчи саналади. Ўзбекча-инглизча, инглизча-ўзбекча луғатлар таҳлилидан кўринадики, инглиз тилидаги таркибли боғловчилар

³³ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/if>

³⁴ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/whether>

инглизча-ўзбекча таржима луғатлар сўзлигидан ўрин олмаган. Келажакда бу йўналишдаги икки тилли луғатлар яратишда санаб ўтилган бирилкларни киритишга алоҳида эътибор қаратиш зарур. Зеро, инглиз ва ўзбек тиллариаро таржимада ушбу бирликларни ўз эквиваленти билан ифодалашга эришиш таржима сифатида ва маданиятини бир босқич юқорига кўтаради.

ХУЛОСА

1. Боғловчи – кўшма гап таркибидаги содда гап ва уюшган бўлақлар орасидаги турли муносабатларни ифодалаш учун қўлланадиган ёрдамчи сўз. Ўзбек ва инглиз тилларида боғловчи грамматик жиҳатдан ўзгармайди, мустақил лексик маънога эга эмас; икки тилда ҳам бўлақлари ҳамда гапларнинг тузилишига кўра турли муносабатни кўрсатиш учун қўлланади. Боғловчи кўмакчи каби синтактик алоқа воситаси саналиб, ундан тобе муносабатни ифодалашдан ташқари, тенг муносабатни ҳосил қилиши билан ажралиб туради. Инглиз тилида боғловчи ўзи боғлаётган сўз/гапларнинг бирор бир грамматик хусусияти билан боғлиқ бўлмаслиги билан ажралиб туради; улар ўзгармас сўздир.

2. Сўзнинг туркумга мансублиги ҳақидаги маълумотлардан маълум бўладики, ўзбек ва инглиз тилида боғловчи бир хил гуруҳга – мустақил лексик маъно ифодаламайдиган (ёрдамчи) сўзлар туркумига мансуб. Ўзбек-инглиз тилларида боғловчи келиб чиқишига кўра соф ва вазифадош турга бўлинса, инглиз тилида кўшимчасимон боғловчи учрамайди. Қиёсланаётган тилларда боғловчи қўлланишига кўра якка ва такрорий боғловчи турлари ажратилади: такрорий боғловчининг бир қисми такрорланганда боғловчи саналади; якка қўлланганда эса ўзи мансуб бўлган сўз туркумига тааллуқли бўлади.

3. Инглиз-ўзбек тилида боғловчининг структур жиҳатдан типологияси хусусида қуйидаги хулосаларга келиш мумкин: (1) инглиз тилида содда, ясама, кўшма, мураккаб боғловчилар фарқланса, ўзбек тилида боғловчилар структур жиҳатдан якка ва такрорий турга ажратилади; (2) инглиз тилидаги содда боғловчи ўзбек тилидаги якка боғловчига тўғри келади; (3) ўзбек тилидан фарқли ўлароқ, инглиз тилида боғловчи туркумига мансуб сўзда ҳам ясаиш хусусияти мавжуд; (4) инглиз тилидаги мураккаб боғловчининг таркиби икки боғловчидан иборат бўлса-да, улар такрорланадиган сўзлар эмас. Ўзбек тилидаги такрорий боғловчилар ўз номи билан такрорланувчи боғловчи.

4. Ўзбек-инглиз тилида боғловчининг гапдаги вазифасига кўра тенг ҳамда эргаштирувчи боғловчи тури мавжуд. Ўзбек тилида эргаштирувчи боғловчилар аниқлов, сабаб, шарт, чоғиштирув, шарт ва тўсиқсизлик боғловчилар гуруҳига бўлинса, инглиз тилида эргаштирувчи боғловчилар тенг боғловчига нисбатан кўпроқ миқдорни ташкил қилади.

5. Қиёсланаётган тилларда бошқа туркумдаги сўзнинг боғловчига лисоний ёки нутқий ўтиши ёки боғловчининг бошқа туркум вазифасида келиш ҳодисаси мавжуд. Инглиз тилида шаклий жиҳатдан бир хил

ифодаланувчи сўзлар предлог, боғловчи ҳамда равиш бўлиб келса, ўзбек тилида эса вазифадош боғловчи юклама, модал сўз, равиш туркуми бўлиб келади. Ўзбек тилидаги такрор қўлланувчи боғловчи гапда бир ўринда учраганда бошқа сўз туркуми, такрор қўлландагина боғловчи вазифасини бажаради.

6. Таржима матнида трансформация боғловчининг қўлланишига ҳам кучли таъсир қилади. Боғловчи матнда тушириб қолдирилиши ёки грамматик жиҳатдан мос бўлмаган боғловчи билан таржима қилиниши ҳолатлари кўп учрайди. Инглиз тилида бир неча содда гап шаклида ифодаланган гаплар ўзбек тилига битта қўшма гап билан таржима қилинган. Мазмун максимал ҳолатда сақланади, тил бирликлари таржимасида эркинлик кузатилади. Бу ҳолат инглизча матнни ўзбек тили ифода усулларига мослаш эҳтиёжидан келиб чиқади.

7. Таржимадаги трансформация асосан инглиз тилидаги содда гапларнинг ўзбек тилига қўшма гап, ўзбек тилидаги қўшма гапларнинг инглиз тилига содда гап тарзида ифодаланишидан келиб чиқади. Бунинг натижасида таржимада боғловчиларнинг ифодаланмаслиги ҳолатлари кузатилади. Таржимон сўзма-сўз таржима қилиш йўлидан борса, таржима тилида бадиий услуб талабига жавоб бермайдиган контекст яралиши мумкин.

8. Инглиз тилида қўшма гапни боғловчи воситалар, асосан, боғловчи туркумига мансуб сўзлардан иборат бўлса, ўзбек тилида қўшма гапни боғловчи воситалар хилма-хил: ўзбек тилида қўшма гапда содда гапларни боғловчи воситаларнинг грамматик, лексик-грамматик, лексик турлари бўлгани ҳолда, инглиз тилида уларнинг миқдори чегараланган. Шу сабабли инглиз тилидан ўзбек тилига таржимада инглиз тилидаги боғловчилар ўзбек тилида бошқа воситалар билан ифодаланиши табиий ҳол.

9. Ўзбек ва инглиз тилларида боғловчилар прагматик хусусият касб этади. Улар контекст талаби ва сўзловчи мақсадига кўра гап мазмунига эҳтимоллик, таъкидлаш, вазиятдан норозилик, тахмин, эҳтимол каби маъноларни юзага чиқаради. Ўзбек ва инглиз тилларидаги боғловчиларда транспозиция, сўзловчи мақсадини ифодалаш, нуқт вазиятига қараб презуппозиция ҳосил қилиш имкониятлари ҳам мавжуд.

10. Дарслик ва грамматикаларда юклама деб кўрсатилган бирлик изоҳли луғатда боғловчи туркумига мансуб эканлиги айтилган. Боғловчи туркумига мансуб, вазифадошлик хусусиятига эга сўзларнинг барча вазифа қирралари очилмай қолган. Ўзбек тилининг изоҳли луғатида луғат мақоласини таҳрирлаш, уларнинг лексикографик талқинини мукамаллаштириш талаб этилади.

11. Ўзбек тилидаги зидлов боғловчиларнинг таржима луғатидаги талқинидаги муаммо шундаки, ўзбек тилидаги синоним сифатида қўлланиш имконияти мавжуд бирликларнинг барчаси келтирилмайди. Ўзбекча-инглизча ва инглизча-ўзбекча луғатларда сўзликлар рўйхатида фарқлар мавжуд: ўзбекча-инглизча ва инглизча-ўзбекча луғатларда айнан бир боғловчининг икки тилдаги эквиваленти бир хилда берилмаган.

12. Ўзбек тилидаги жуфт қўлланувчи боғловчилар ўзбекча-инглизча луғатда берилмаган; таржима матнларида ҳам бу боғловчилар кам кузатилди: ўзбек тилидаги матнда бу каби боғловчилар билан боғланган бирликлар таржима матнида тушириб қолдирилган, фикр таржимада бошқа усул билан ифодаланган. Демак, ўзбек тилидаги боғловчиларнинг барчаси инглиз тилида эквивалентига эга эмас. Инглиз тилидаги таркибли боғловчилар ўзбекча-инглизча, инглизча-ўзбекча луғатлар таржима луғатлар сўзлигидан ўрин олмаган. Келажакда бу йўналишдаги икки тилли луғатлар яратишда санаб ўтилган бирликларни киритишга алоҳида эътибор қаратиш талаб қилинади. Инглиз ва ўзбек тиллари таржимасида бирликларни ўз эквиваленти билан ифодалашга эришиш таржима сифатида ва маданиятини юқорига кўтаради.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREE
PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 AT ANDIJAN STATE UNIVERSITY**

ANDIJAN STATE UNIVERSITY

ATABOYEV AHADJON DJUMAKUZIYEVICH

**SEMANTICS OF THE CONJUNCTIONS IN UZBEK AND ENGLISH,
THEIR MUTUAL TRANSLATION AND LEXICOGRAPHIC
INTERPRETATION**

**10.00.06 – Comparative literature,
comparative linguistics translation studies**

ABSTRACT

of dissertation of the doctor of philosophy (PhD) on philological sciences

Andijan – 2022

The theme of doctoral thesis (PhD) was registered in the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under № B2020.3.PhD/Fil363.

Doctoral thesis was carried out at Andijan State University.

The abstract of the dissertation in three languages (Uzbek, English, Russian (resume)) has been placed on the webpage of the Andijan State University (adu.uz) of Scientific Council and on the information-education portal "ZiyoNet" (www.ziynet.uz).

Scientific adviser: **Rustamov Dilshodbek Abduvaxidovich**
Doctor of Philological Sciences, docent

Official opponents: **Khoshimova Dildora Madaminovna**
Doctor of Philological Sciences, docent
Toshpulatov Azamat Mehmonaliyevich
Doctor of Philosophy

Leading organization: **Fergana State University**

The defense of the dissertation will be take place at the meeting of the Academic Council of PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 granting scientific degree at Andijan State University on "____" _____2022 at _____. (Address: 170100, Andijan city, 129 University Street. Tel: 0 (374) 223-88-14; fax: 0 (374) 223-88-30, e-mail: agsu_info@edu.uz.

The dissertation is available at the Information Resource Center of Andijan State University (registered under number ____). Address: 170100, 129, University, Andijan.

The abstract of the dissertation was distributed on «_____» _____ 2022.
(Protocol of the register № _____ on «_____» _____, 2022)

Sh.Kh. Shakhbitdinova
Chairman of the Scientific Council for
the award of scientific degree, Doctor of
Philology, Professor

F.F. Usmanov
Scientific Secretary of the Scientific
Council for the award of scientific
degree, Doctor of Philosophy

M.I. Umarkhodjaev
Chairman of the Scientific Seminar at the
Scientific Council for the award of scientific
degree, Doctor of Philology, Professor

INTRODUCTION (abstract of PhD thesis)

The actuality of the topic. In world linguistics, the focus has been on the study of word groups on the basis of interlingual generalizations and distinguishing features, a semantic approach to their study, and the generalization of scientific and theoretical views in this area. The growing need to analyze language units from the point of view of comparative linguistics on the basis of a systematic and integrated approach to the studied phenomena, to determine their semantics, mutual translation, pragmatic features and lexicographic features determines the actuality of this topic. The study of the translation of conjunctions is one of the most actual problems of modern linguistics.

A number of fundamental studies have been carried out on the series of connectives in world linguistics. However, the semantics of conjunctions in Uzbek and English, their mutual translation, pragmatic features, and lexicographical interpretation have not been the subject of comparative research. The actuality of the topic is determined by the general and different aspects of the structurally different English and Uzbek conjunctions, the need to identify problems in mutual translation and to develop suggestions for lexicographic interpretation.

During the period of independence, special attention was paid to the study of foreign languages in our country, a number of studies on the linguistics of foreign languages, the theory and practice of translation were conducted. The focus on learning foreign languages has become one of the priorities of public policy. Consequently, "... to preserve the purity of the state language, to enrich it and to increase the speech culture of the population; Ensuring the active integration of the state language into modern information technologies and communications"¹ is an urgent task facing linguistics today. At all stages of the system of continuing education in our country, attention is paid to ensuring the quality of teaching foreign languages to the younger generation, radically improving the system of training specialists fluent in foreign languages, ensuring the continuity and continuity of curricula in this area. Also, on the basis of the development of a national test system for assessing the level of knowledge of foreign languages, special attention is paid to providing benefits and incentives to students and teachers with a certificate of competency. Therefore, it is important to analyze the commonalities and differences of connectives in modern English and Uzbek, to identify problems and pragmatic features of mutual translation, and to develop proposals for lexicographic interpretation.

To a certain extent, this dissertation work will serve to implement the tasks set out in the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 13, 2016 No PF-4997 "On the establishment of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi"; February 7, 2017 No PF-4947 "On the Strategy for further development of the Republic of Uzbekistan"; the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan

---

¹ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 202 октябрдаги “Мамлакатимизда ўзбек тилини янада ривожлантириш ва тил сиёсатини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6084-сон фармони // <https://lex.uz/docs/5058351>

No. PF-2789 dated February 17, 2017 "On measures to further improve the activities, organization, management and financing of research activities of the Academy of Sciences"; the Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan No. PQ-4479 dated October 4, 2019 "On the broad celebration of the thirtieth anniversary of the adoption of "the Law on the State Language of the Republic of Uzbekistan"; the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-5850 dated October 21, 2019 "On measures to radically increase the prestige and status of the Uzbek language as the state language"; the Address of the President of the Republic of Uzbekistan to the Oliy Majlis on January 24, 2020; the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. 610 on August 11, 2017 "On measures to further improve the quality of foreign language teaching in educational institutions" as well as the tasks set out in other regulations related to this activity.

Conformity of the research to the priorities of science and technology development of the Republic of Uzbekistan. The study was conducted in accordance with the priorities of the development of science and technology of the republic "Social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an information society and a democratic state, the development of an innovative economy."

The degree to which the problem has been studied. A number of works have been done in the world to determine the lexical-grammatical and functional-semantic features of auxiliary words. In particular, G.Kreidlin's Russian, A.Gereeva's Kumyk and English, F.Ozdoeva's Nakh, T.Nikolayeva's Slavic, Z.Musaeva's Dargin, H.Sultanbaeva's Bashkir, N.Manafov's Azerbaijani, F.Kenjebaeva's Kazakh and F.Zeynalov's several studies on auxiliary words in Turkic languages are noteworthy².

There have been a number of studies on auxiliary words in Uzbek linguistics; their results are reflected in generalized descriptions of the structure of our language, theoretical grammars and dictionaries, educational literature designed for different parts of the education system. These descriptions are mainly based on traditional linguistic methods that became popular in the twentieth century. In particular, in the works of linguists such as A. Kononov, Sh. Shoabdurahmanov, H. Berdiyorov, J. Mukhtorov, R. Rasulov, T. Rustamov, O. Bozorov,

---

² Крейдлин Г. Служебные слова в русском языке: (семантические и синтаксические аспекты их изучения): Дис. канд. филол. наук. – М.: МГУ, 1979. – 301 с.; Гереева А. Служебные слова в кумыкском и английском языках: послелого и союзы: Автореф. дис. канд. филол. наук. – Махачкала: ДагГПУ, 2004. – 22 с.; Оздоева Ф. Служебные части речи в нахских языках (синхронно–диахронный анализ): Дис. д-ра. филол. наук. – Грозный: ГДУ, 1982. –376 с.; Николаева Т.М. Функции частиц в высказывании (на материале славянских языков). – М.: Наука, 1985. –168 с.; Мусаева З. Служебные части речи в даргинском и английском языках: Автореф. дис. канд. филол. наук: – Махачкала: ДагГПУ, 2010. – 22 с.; Султанбаева Х. Служебные слова в системе частей речи башкирского языка: Автореф. дис. д-ра. филол. наук. – Уфа: БашГУ, 2008. – 54 с.; Зейналов Ф. Служебные части речи в современных тюркских языках: Автореф. дис. д-ра. филол. наук – Баку: БГУ, 1966. – 82 с.; Манафов Н. Служебные части речи в диалектах и говорах азербайджанского языка: Автореф. дис. канд. филол. наук: – Баку: БГУ, 1995. –28 с.; Кенжебаева Ф. Послелого и частицы в современном казахском языке: Автореф. дис. канд. филол. наук. – Алма-Ата: ИЯ, 1964. – 28 с.; Волгина О. Служебные слова в нижегородских говорах: Автореф. дис. канд. филол. наук. – Арзамас, ВятГГУ, 2008. – 20 с.

D. Urinbaeva,³ this issue has been studied in detail. During the years of independence, a number of dissertation studies on functional-semantic and pragmatic analysis of auxiliary words were conducted. In particular, in the researches of linguists such as U.Rahimov, T.Turdiboev, Z.Isakov, Z.Burkhanov, certain aspects of auxiliary words are covered.⁴ In Uzbek linguistics, the structural-semantic study of conjunctions⁵, the study of the nominative-syntagmatic and typological structural status⁶ of prepositions and auxiliaries in Uzbek and English are also noteworthy. However, the comparative analysis of Uzbek-English conjunctions and the identification of problems in mutual translation were not the subject of any monographic research.

In the process of preparing the dissertation, the researches of the linguists listed above were studied in depth, their opinions were expressed and they were used in the research.

The relevance of the research to the research plans of the higher education institution or research institution where the dissertation was completed. The study was carried out at Andijan State University in accordance with the priorities of the state scientific and technical program "Development of methods and methodology for the formation of popular linguistic culture OT-F1-18" for 2017-2020.

The aim of the study is to reveal semantics, mutual translation and pragmatic features of conjunctions in Uzbek and English languages, as well as working out lexicographic interpretation.

The tasks of the research. In order to achieve the main goal of the study, the following tasks should be performed:

to study Uzbek conjunctions and identification of problems in them, generalization of information on the study of the "conjunction" in English;

to analyze the semantic typology of the "conjunction" in English and Uzbek conjunctions and determination of linguistic value;

---

³ Бердиёров Х. Ҳозирги замон ўзбек адабий тилида сўнгқўмакчилар: Филол.фан.номз. дисс. – Самарқанд, 1949. – 134 б.; Кононов А. Послелогои в современном узбекском литературном языке. – Ташкент, 1951. – 48 с.; Шоабдурахмонов Ш. Ўзбек тилида ёрдамчи сўзлар. -Тошкент: ЎзФА нашриёти, 1953 – 24 б.; Муҳтаров Дж. Союзы в современном узбекском языке: Автореф. дисс. канд. филол. наук. – Самарқанд, 1953. -14 с.; Матғозиев А. Ўзбек тилида эргаштирувчи боғловчиларнинг таракқиёт тарихи: Филол. фан. номз. дисс. – Тошкент, 1966. –259 б.; Рустамов Т. Ҳозирги ўзбек адабий тилида кўмакчилар. – Тошкент: Фан, 1965. –131 б.; Расулов Р. Ўзбек тилида ёрдамчи сўзларнинг семантик-грамматик хусусиятлари. – Тошкент: Фан, 1983. – 112 б.; Базаров О. Частицы в узбекском языке: Автореф. дисс. канд. филол. наук. – М.: ИЯ, 1983. – 22 с.; Рустамов Т. Соф кўмакчилар. – Тошкент: Фан, 1991. –124 б.; Ўринбоева Д. Ўзбек сўзлашув нутқида ўзгармайдиган сўзлар (ёрдамчи сўзлар): Филол.фан.номз. дисс. – Самарқанд, 1994. –150 б. 5

⁴ Турдибоев Т. Ўзбек тилида ёрдамчи сўзлар конверсияси: Филол. фан. номз. дисс. автореф. – Тошкент: ТАИ, 1996. –21 б.; Раҳимов У. Ўзбек тилида юкламалар пресуппозицияси: Филол. фан. номз. дисс.автореф. – Самарқанд, 1994; – 23 б.; Исаков З. Ўзбек тилида сўз туркумланининг ўзаро муносабати ва унда юкламаларнинг ўрни: Филол. фан. номз. дисс. автореф.– Фарғона: ФарДУ, 2005. –22 б.; Бурханов З. Ўзбек тилида кўмакчилар ва уларга вазифадош келишиклар прагматикаси (пресуппозицион аспект): Филол.фан. номз. дисс. автореф. – Тошкент: ТАИ, 2008. –27 б.

⁵ Закирова Ҳ. Р. Эргаштирувчи боғловчи воситаларнинг структур-семантик тадқиқи: филол. фан. номзоди диссер. автореферати. – Тошкент, 2011.

⁶ Сайфуллаев А.И. Предлог ва кўмакчиларнинг номинатив-синтагматик ва типологик структуравий мақоми (инглиз ва ўзбек тиллари мисолида): филол. фан. бўйича фалсафа доктори дис. автореферати. – Самарқанд, 2019.

to study the transfer of Uzbek connectors in English texts, the transfer of English conjunctions in Uzbek translation;

to identify problems in the translation of English and Uzbek conjunctions and make suggestions for solving problems;

to identify the pragmatic features of conjunctions in Uzbek and English;

to study the use of Uzbek and English conjunctions in explanatory dictionaries, to work out suggestions on lexicographical interpretation of conjunctions in Uzbek-English, English-Uzbek translation dictionaries.

As **the object of the research** Uzbek and English conjunctions were selected.

The subject of the research consists of the semantics, mutual translation, pragmatic features and lexicographic interpretation of conjunctions.

The methods of the research. Methods of classification, description, comparison, statistical analysis were used in the coverage of the research work.

The scientific novelty of the research is as follows:

it is proved that in English, words with the same form can grammatically function as prepositions, conjunctions and adverbs, while in Uzbek, the functional conjunction can function as a particle, a modal word, an adverb;

it is proved that in English, subordinate conjunctions are more than equal conjunctions, and in Uzbek, subordinate conjunctions are divided into attributive, causal, conditional, contrastive, conditional and concessive conjunctions, in contrast to English conjunctions;

it is revealed that conjunctions in Uzbek and English languages have a pragmatic character, the possibilities of adding some meanings such as probability, emphasis, dissatisfaction with the situation, assumption, probability to the sentence according to the context requirement and the purpose of the speaker, the possibilities of transposition in conjunctions, expression of the speaker's purpose, making up presupposition depending on the situation of the speech;

it is proved that transformation in the translation text also has a strong effect on the use of the conjunction, the conjunction is omitted in the text or translated with the help of a grammatically incompatible conjunction, it is also proved that the transformation in translation is mainly due to the fact that simple sentences in English are expressed in Uzbek as composite sentences, and Uzbek composite sentences are expressed in English as simple sentences.

The practical results of the study are as follows:

it is based on the improvement of dictionaries and manuals that will be created in higher education institutions in the areas of general, comparative, English and Uzbek linguistics, translation studies;

in English and Uzbek, the specific and general aspects of the conjunction have been identified according to their use in speech and translation;

the fact that the English and Uzbek conjunctions are explained in dictionaries and given alternatives proves the extent to which it is useful in finding alternatives in the process of literal and simultaneous translation.

The reliability of the research results is explained by the fact that the studied materials helped to draw conclusions based on the nature of the Uzbek and

English languages, their validity, methodological excellence, Uzbek and English comparative research based on proven sources in practice.

Scientific and practical significance of the research. The results of the research are of scientific importance in the study and improvement of Anglo-Uzbek comparative problems, the solution of lexicographic problems. The research is important in that it provides general and distinctive aspects of English / Uzbek conjunctions, identification of problems in mutual translation and lexicographical interpretation, the results of the study provide important information for learners in English and Uzbek in linguo-typological terms, and serve as a scientific and theoretical source for future research.

The practical significance of the research is that the results are used to create theoretical and practical manuals on English grammar, comparative typology, translation theory and practice, Uzbek/English bachelor's degree in "Cognitive Linguistics", "Language of Fiction" for a master's degree in linguistics, "Linguoculturology", "Lexicology", "Stylistics" can be used in the preparation of textbooks, textbooks, teaching aids, training materials.

The publication of the research results. 12 scientific papers on the topic of the dissertation were published, including 7 scientific articles, 5 of which were published in foreign journals, in scientific publications recommended for publication of the main scientific results of doctoral dissertations of the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan.

The scope and structure of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a list of references and an appendix. The size of dissertation except for a list of references and an appendix is 138 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

In the **Introduction** section of the study the actuality and significance of the research have been proved, the aim and objectives, the object and the subject have been described, its compliance with the priorities of the development of science and technology of the republic has been shown, the scientific novelty and practical results of the work have been stated, the scientific and practical significance of the results obtained has been revealed, the data on the implementation of research results in practice, published works and the structure of the dissertation has been given.

The first chapter of the study is called "**The semantics of conjunctions in the Uzbek and English languages**" and consists of the following sections: "**The study of conjunctions in the Uzbek language and the problems relating to them**", "**On the study of conjunctions in English**", "**The conjunction in English and the semantic typology and the linguistic value of conjunctions in Uzbek**".

Auxiliary words and their nature in world linguistics have never been neglected by experts. In the dissertation, most of these works are analyzed.

It should be noted that the peculiarities of the Uzbek language are more obviously seen in comparison with other languages of a typological nature.

There is no language in the world that is semantically completely compatible with each other. But there are languages that are semantically compatible, albeit partially. The reason why some aspects of the semantics of languages are not the same is explained by the fact that peoples have different cultures, customs, scientific and technological processes, living conditions. Their similarities make it possible to translate and compare these languages⁷.

It is well known that the main social function of language is to communicate, communicate and influence. These tasks are carried out on the basis of linguistic, non-linguistic means and their interaction. The linguistic unit that occurs in the oral / written form of language serves to accomplish these tasks⁸. Every language in the world, regardless of which language family it belongs to, has mutually similar and different characteristics. This aspect applies equally to all means of the linguistic level.

In world linguistics, auxiliary words, in particular, connectives were thoroughly described by A.A.Shakhmatov, L.S.Barkhudarov, D.A.Shteling, L.V.shcherba, A.I.Smirnitsky, I.P.Ivanova, V.V.Burlakova, G.G.Pocheptsov, F.M. Berezin, B.N. Golovin⁹.

Auxiliary words in English have been the subject of a number of studies. The study of prepositions in English has been attracting the attention of linguists since the 60s and 70s of the last century. The conjunction in English, its specificity, usage, types, functions have been described in detail in monographs, textbooks, manuals. In the dissertation, the definitions given to the conjunction in the textbooks and manuals have been considered one by one. In English, it is important to make up a sentence logically correctly, to know the type of the conjunction to express the idea clearly, to be able to use it appropriately. In world linguistics there is a large amount of material for the study of the basics of typology, the theoretical foundations of the problem of morphological typology of languages. Based on the comparison of these data, the following conclusions can be drawn about the structural typology of conjunctions in English and Uzbek:

first, if in English there are simple, derivative, compound, complex conjunctions, in Uzbek conjunctions are structurally divided into individual and repetitive;

second, the simple conjunction in English corresponds to the single conjunction in Uzbek;

thirdly, in contrast to the Uzbek language, the word belonging to the category of conjunctions in English also has the property of word formation. Such a conjunction contains a suffix or two roots;

---

⁷ Юсунов У.К. Теоретические основы сопоставительной лингвистики. – Т.: Фан, 2007. – С. 90-100.

⁸ Сайфуллаев А.И. Предлог ва кўмакчиларнинг номинатив-синтагматик ва типологик структураларини мақоми (инглиз ва ўзбек тиллари мисолида): филол. фан. бўйича фалсафа доктори дис. автореферати. – Самарқанд, 2019.

⁹ Шахматов А.А. Учение о частях речи. – Москва: Учпедгиз, 1952. – 270 с.; Бархударов, Л.С., Штелинг Д.А. Грамматика английского языка. – Москва: Высшая школа, 1973. – 423 с.; Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Изд. 2-е, стереотипное. – Москва: Едиториал УРСС, 2004. – 432 с.; Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. – М.: Просвещение, 1979. – С. 182.; Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 88.; Смирницкий А.И. Морфология английского языка. – М.: Изд. Литературы на иностранных языках. 1959. – 440 с.;

fourth, although the composition of complex conjunctions in English consists of two conjunctions, they are not repetitive words. Repetitive conjunctions in Uzbek are repetitive in their own name.

In Uzbek and English, the following conclusions can be drawn about the type of the conjunction, its differences and commonalities:

Firstly, the group of equal conjunctions is four in English and three in Uzbek. However, the content of these conjunctions is similar: in English, the conjunction that represents the highlighted result belongs to the cumulative conjunction in Uzbek. Because in the Uzbek language the conjunction "va" (and) represents ongoing action and its result.

Secondly, the group of subordinate conjunctions is also much larger in the Uzbek language. In Uzbek, the condition and concessive conjunctions are included in a group, while in English, these conjunctions are considered to a separate group. Yet, they can be mutually equal in translation.

Thirdly, while the time conjunction occupies a special place in the line of subordinative conjunction in English, such a group isn't distinguished in Uzbek. The issue of their equality in translation requires special research in the next chapters

Fourthly, in English the group of the illative conjunction is not separated in Uzbek, that's to say the clause that expresses the content of the result expressed in the main sentence is connected with the help of the word "natijada" (as a result). In the next chapter we will dwell on the fact that this type of conjunction is given in English-Uzbek translation, and what means in Uzbek express this content.

The second chapter of the work is devoted to the analysis of "**The mutual translation of conjunctions in Uzbek and English and the problems in it**" and consists of the following parts: "The presence of Uzbek conjunctions in English texts", "The presence of English conjunctions in Uzbek translation", "The mutual problems in the translation of conjunctions", "The pragmatic features of Uzbek-English conjunctions and the problems of their expression in translation".

The semantics, mutual translation, and pragmatic features of English and Uzbek conjunctions have not been specifically studied. Due to the urgency of the problem, in order to observe, study and analyze the presence of Uzbek conjunctions in the English text, as an object of our study we select "Uloqda"¹⁰ (Abdulla Qodiriy), "O'zbekning xarakteri"¹¹ (Shukur Xolmirzayev), "Jajman"¹² (Khurshid Dostmuhammad), "Ziyo va Gul"¹³ (Muhammad Ziyo), "Bolalik"¹⁴ (Oybek), "Dunyoning ishlari"¹⁵ (Utkir Hoshimov), "Oydinda yurgan odamlar"¹⁶

¹⁰ Қодирий А. Улоқда. Ҳикоя. <https://ziyouz.uz/uzbek-nasri/abdulla-qodiriy/abdulla-qodiriy-uloqda-hikoya/>

¹¹ Холмирзаев Ш. Ўзбек характери (ҳикоя) // <https://ziyouz.uz/uzbek-nasri/shukur-xolmirzayev/shukur-xolmirzayev-uzbek-xarakteri-hikoya/>

¹² Дўстмуҳаммад Х. Жажман (ҳикоя) // <https://ziyouz.uz/uzbek-nasri/xurshid-dostmuhammad/xurshid-dostmuhammad-jajman-hikoya/>

¹³ Муҳаммад Зиё. Гул ва Зиё (ҳикоя) // <https://ziyouz.uz/uzbek-nasri/muhammad-ziyo/muhammad-ziyo-gul-va-ziyo-hikoya/>

¹⁴ Ойбек. Болалик (хотира-қисса) // <https://ziyouz.uz/uzbek-nasri/oybek/oybek-bolalik-xotira-qissa/>

¹⁵ Ҳошимов Ўткир. Дунёнинг ишлари // <https://www.twirpx.com/file/400610/>

¹⁶ Тоғай Мурод. Ойдинда юрган одамлар (қисса) // <https://ziyouz.uz/uzbek-nasri/togay-murod/to-aj-murod-oidinda-yurgan-odamlar-is/>

(Tog'ay Murod) and the text of their English translations¹⁷. Below we discuss the translation of the conjunctions in these works into English, the use of conjunctions in English and Uzbek, the problems of translating the conjunction in the Uzbek text into English.

The translation of equal conjunctions in Uzbek into English. As mentioned earlier, equal conjunctions in the Uzbek language are divided into cumulative, adversative, adversative-negative. Uzbek cumulative conjunctions *va*, *hamda*, *bilan* are usually translated into English by the word *and*. Our observations suggest that the use of this conjunction in the general case is as follows.

1. It comes in a sentence and connects the cohesive parts: *1. My classmates **and** I were sent to pick cotton when we were third year university students. 2. For three years he had carried tomatoes **and** onions to Siberia to sell. (Sh.Kholmirzaev. The character of the Uzbeks).*

2. It connects an equally connected compound sentence in Uzbek in the form of the same construction: *1. There were reeds everywhere, **and** the land was full of fingered plant. 2. The houses had clay plaster roofs **and** the walls were made of rammed earth. 3. The teachers made an agreement **and** we turned and got out. (Sh.Kholmirzaev. The character of the Uzbeks).*

3. The Uzbek cumulative conjunction that connects the composite sentence is given in the English text in the form of two simple sentences, and the cumulative conjunction comes at the beginning of the second sentence: *We had come to the university right after finishing tenth grade when our knowledge was still fresh. **And** as you know, I'm an active reader of the public library. If you listened to his train journey adventures you would be astonished. **And** they were prudent and thrifty guys! (Sh.Kholmirzaev. The character of the Uzbeks).*

4. In Uzbek, the adversative conjunctions *ammo*, *lekin*, *biroq* are given with the word *but* in the English translation. In most cases, a composite sentence in Uzbek is translated into English in the form of two simple sentences: *but* comes at the beginning of the second sentence. *It has a belly like a thimble. **But** it is not good to steal money from our sack!" 2. The beast took a bundle of money and jumped like a child that took candy from his grandfather. **But** it was running so noiseless as a cockroach. (Khurshid Dostmuhammad. Jajman).*

In some cases, the construction in the Uzbek language is preserved exactly: *"I think it is not only the sign of sinister event, **but** also the seed of ill fate!" one of the men supported him. (Khurshid Dostmuhammad. Jajman).*

In Uzbek, the adversative conjunction is expressed with the help of the suffixes *-u / -yu* is also translated into English by the auxiliary word *but*: *Озриқни*

---

¹⁷ Abdulla Kodiriy. At the Ulok (story) Translated from Uzbek by Shukhrat Sattorov // <https://www.ziyouz.uz/en/prose/138-abdulla-kodiriy-at-the-ulok-story>; Khurshid Dostmuhammad. Jajman (story) (Translated from Uzbek by Shukhrat Sattorov) // <https://www.ziyouz.uz/en/prose/206-khurshid-dostmuhammad-jajman-story>; Oybek. Childhood (memoir) // <https://www.ziyouz.uz/en/prose/113-oybek-childhood-memoir>; Shukur Kholmirzaev. The character of the Uzbeks (story) (Translated by Shuhrat Sattorov) // <https://www.ziyouz.uz/en/prose/140-shukur-kholmirzaev-the-character-of-the-uzbeks-story>; Toghay Murod. People by Moonlight (story) (Translated by Azam Abidov) // <https://www.ziyouz.uz/en/prose/107-toghay-murod-people-by-moonlight-story>; Muhammad Ziyo. Gul and Ziyo (story). Translated by Shuhrat Sattorov // <https://www.ziyouz.uz/en/prose/104-muhammad-ziyo-gul-and-ziyo-story>

*сезмайман-у нафас олишга қийналаман // I couldn't feel the pain **but** could not breathe either.*

When the adversative conjunctions *yo, yoki, yohud* in Uzbek are individually used, they are given with the conjunction *or* in translation.

It connects the cohesive parts: 1. *In short, behind this fingered place there was a little village. About twenty **or** thirty families lived there.* 2. *The house was plastered with straw. There were no doors **or** windows. It was damp.* 3. *Those days nobody in my village ever talked about chemicals **or** polluted water.* 4. *Of course, there were one **or** two green, wrinkled fruits, but if you broke and ate it would crack your tongue.* 5. *I felt anxious for some reason **or** other.* (Sh.Kholmiraev. *The character of the Uzbeks*).

It connects the composite sentence:

1) in the form of a construction in the Uzbek language: 1. At least it seems that way to me. **Or** maybe there are other reasons which our minds can't understand. 2. This young brother did not taste anything. **Or** does he treat us as mud, set us on his feet? (Sh.Kholmiraev. *The character of the Uzbeks*) *Women hanging dastarkhan (food **or** present muffled in tablecloth) on their heads **or** shoulders appeared on the threshold. They brought ten plates from the bride's house.* (Toghay Murod. *People by moonlight*).

2) In the form of a modified construction: 1. Maybe it was because of my illness **or** because of my capricious attitude. 2. By that time our friends – brother Ormonjon, brother Azimjon, Mirzagolib and their companions, had gotten accustomed to going to the shepherd's house when it was cold **or** when our tea was not ready in time. (Sh.Kholmiraev. *The character of the Uzbeks*).

When the conjunctions *yo, yoki* are used in pairs as *yo ... yo, yoki ... yoki*, they are represented by the conjunction *either ... or* in English: *And we say that this boy is **either** in blank despair **or** is thinking of something complicated.* (Toghay Murod. *People by moonlight*). *And we say that this boy is **either** in blank despair **or** is thinking of something complicated. If he sees at least one evil doing we make, he will leave us forever.* (Abdulla Kodiriy. *At the Ulok*) *The few passersby would certainly place their hands on their chests and say "Assalom." **Either** one **or** both of the old men would answer: "Vaalaykum..."* (Oybek. *Childhood*).

The negative conjunction *na ... na* in Uzbek is represented in English by the conjunction *neither (not) ... nor*: *He will try not to greet with us. He tells neither others nor us about our tricks.* (Abdulla Kodiriy. *At the Ulok*) *The life was continuing so. I have enjoyment **neither** in eating **nor** sleeping. When I was late for a lesson the first time you expressed your feelings openly.* (Muhammad Ziyo. *Gul and Ziyo*).

The translation of subordinate conjunctions in Uzbek into English. As M.Abdullaeva rightly points out, it is important in the grammatical analysis of sentences in understanding and correctly translating a text in a foreign language. It is not enough to know English grammar and have a certain amount of vocabulary to translate accurately from English to Uzbek. When translating a sentence, translating a word found through the dictionary by placing it in order does not give good results. The reason for this is that in each language, the

connection of words to each other, their joint use is based on the specific rules of that language. Therefore, it is important to understand the text in another language, to know the order of words in this language in translation; vocabulary is more important than knowing the rules of grammar¹⁸. . Therefore, it is important for translation practice to study the use of subordinate conjunctions in Uzbek and English translation.

In Uzbek there are different types of subordinate conjunctions such as defining, reason, condition, comparison.

The Uzbek defining conjunctions *ya'ni, -ki, -kim* in English texts is mainly represented by the conjunctions *that, as*, sometimes by the conjunction *so that*:
1. I should say **that** as far as literacy goes we weren't behind them. 2. Our Azimjon, the Komsomol organizer, always read Remark and Hemingway and used to say **that** our own writers were liars. But I disagreed with him!

Uzbek causal conjunctions are also represented by the word *as* in English:
1. His mother closed her mouth with the edge of her kerchief. **As if** she was going to weep. 2. He stares at water **as if** he sees it first time. He nods in his own way.

In Uzbek, conditional conjunctions such as *agar, agarda, basharti, agarchi* are represented by the conjunctions *if, unless, provided (that), providing (that), supposing (that), once*:
1. **If** we say she has white face, we curtail our rights. **If** we say she is blackish, we curtail the girl's rights. She was brownish! 2. – I thought it was your everlasting dream, – she said. – Look at me, **if** not today, tomorrow you'll certainly become bride: The younger nephew extended his small hands. Again he began to suck.

Connecting means such as *unless, provided (that), providing (that), supposing (that), once* were not found in works identified as a source of research. Our observations of the use of these connectors from English corpora have shown that the frequency of use of these units is not high, so they are rare in translated texts.

In the Uzbek language, the contrastive conjunctions *go'yo, go'yoki* are represented by conjunctions *as though, the way, than, as... as, not so... as, so ... as* in English.

1) We give him water to wash his hands. He stares at water **as if** he sees it first time. 2. **As if** she tried to beautify herself: she covered her Iraqi kerchief that was on her shoulder.

The presence of individual and repetitive conjunctions in texts translated from Uzbek into English. We have discussed above the use of conjunctions, which are mainly used alone. Below we specifically analyze the use of individual and repetitive forms in mutual translation. As stated in the previous part of the work, the conjunctions *ва, ҳамда, аммо, лекин, бироқ, балки, ҳолбуки, ваҳоланки, ёки, ёхуд, ё, гар, агар, агарда, башарти, чунки, гарчи, гўё, гўёки, -ки, -ким* are individually used. We observed their translation into English in context. Therefore, in this case, we have chosen repetitive conjunctions in Uzbek to compare their presence in English.

---

¹⁸ Абдуллаева М. Инглиз тилидан ўзбек тилига таржима жараёни ва унинг мохияти хусусида // International journal of discourse on innovation, integration and education. Volume: 02 Issue: 02 | February 2021 ISSN: 2181-1067. – P. 297-306.

In Uzbek, some conjunctions like *dam-dam*, *ba'zan-ba'zan*, *ham-ham*, *bir-bir*, *yoki-yoki*, *yo-yo*, *goh-goh*, *hoh-hoh* are used repeatedly. Several of them aren't used as conjunctions when used alone.

Дам бобомнинг, дам ўртоғининг гаврондай узун ҳассасини «от» қилиб минаман, тупроқда ҳассалар чизган изга қизиқиб қарайман // I took my grandfather's cane or sometimes his friend's walking stick and rode it as a horse, glancing with curiosity at the lines the cane traced in the dirt. In the Uzbek context, the conjunction dam ... dam is omitted in the English text, and its meaning is represented by the adversative conjunction or.

It can be concluded that the transformation in the translation text also has a strong effect on the use of the conjunction. It is not uncommon for a conjunction to be omitted in a text or translated with a grammatically incompatible conjunction.

The main problem of translation is that the translator is required to fully understand and thoroughly comprehend the text. But for a requirement, translation would be considered that a word belonging to a particular language could be mechanically replaced with a word used in another language, and this work would have already been done by a computer.

The problems relating to the translation of English conjunctions into Uzbek. As mentioned in the previous parts of the work, the units such as and, but, or, nor, for, so, yet, and/or for, either...or, neither...nor, both...and, as well as, not only...but also are included as equal conjunctions¹⁹. Ernest Hemingway's "A Day's Wait", "The Terrible Waiting" (O. Ravshanov's translation), "The Old Man at the Bridge" (O. Ravshanov's translation); "Face" by Alice Manro (Akhmad Otaboev's translation) stories²⁰ and their translations were chosen as the object of research to study the English-to-Uzbek translation of the conjunctions.

The dissertation focuses on the pragmatics of English conjunctions and the problems on their translation.

“You must forgive us”, said I at last. “We did not see you were in the car. Else we should not have behaved so absurdly just now”. The girl looked at me. “But why not?” she replied calmly, in a surprisingly deep voice. “There was nothing at all bad about it”²¹. (“Сиз бизни кечиршингиз керак”, дедим ниҳоят. “Биз сизнинг машинада бўлганингизни кўрмадик. Акс ҳолда, биз ҳозир бемаънилик қилмаслигимиз керак эди”. Қиз менга қаради. “Нега энди йўқ?” – хотиржам жавоб берди у ҳайратланарли даражада паст овозда: “Бу ерда ҳеч қандай ёмон нарса йўқ эди”).

¹⁹ Rustamov M.A., Asriyans M.I. Ingliz tili grammatikasi: O'quv qo'llanma.– T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2006. – 111 b. – P. 105.; <http://www.correctenglish.ru/theory/grammar/coordinating-conjunctions/>; Мильцева Н.А., Жималенко Т.М. Universal reference grammar. Универсальный справочник по грамматике английского языка. – Москва: ГЛЮССА, 2005. – 280 с. – С. 211.; Rustamov M.A., Asriyans M.I. Ingliz tili grammatikasi: O'quv qo'llanma.– T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2006. – 111 b. – P. 104.

²⁰ <http://lintro.ru/e-hemingway-a-day-s-wait-tekst-dlya-chteniya/>; <https://www.newyorker.com/magazine/2008/09/08/face>; <https://lingualeo.com/ru/jungle/the-old-man-at-the-bridge-a-short-story-by-ernest-hemingway-351686>

²¹ Erich Maria Remarque. Three comrades. – P.21.// <http://adebiportal.kz/upload/iblock/cd2/cd26f70c06904ccb8e27f2c1f587b84b.pdf>

In English, the phrase “why not” gives the meaning of objection as “nega shunday bo'lmasin” in Uzbek. In the above context, the conjunction *but* does not serve the function of linking a simple sentence, but serves to reinforce the meaning of the phrase *Why not*.

To Frau Zalewski the graveyard was a great asset. When letting a room she would comment on the excellence of the air and the openness of the outlook, and proceed to charge a higher rent in consequence. “But, sir, think of the situation!” was her invariable formula²². (Фрау Залевский учун қабристон катта имконият эди. Хонани ижарага берганда, у ҳавонинг ажойиблиги ва дунёқарашининг очиқлиги ҳақида изоҳ берар ва натижада ижара ҳақини оширишни давом эттирарди. “Аммо, жаноб, вазиятни ўйлаб кўринг!” унинг ўзгармас формуласи эди.)

As can be seen from the example, the conjunction *but* in English is used as an introductory word like the conjunction *аммо* in Uzbek; emphasizing the speaker's point of view, limiting the other's point of view, encourages the approval of the same point of view.

Based on the observation and analysis in this section, it can be concluded that the Uzbek and English conjunctions are unique by the fact that they express a pragmatic feature between auxiliary words. Conjunctions in both languages have the ability to transpose, to express the purpose of the speaker, to form a presupposition depending on the position of the point. According to the pragmatic feature in the Uzbek language, the level of auxiliary words increases in the sequence of the particle, conjunction, auxiliary, while in English, auxiliaries have higher pragmatic quality compared to conjunctions.

The third chapter of the work is devoted to the analysis of "**The issues of lexicographic interpretation of conjunctions in Uzbek and English**", the parts of which are titled "The presence of conjunctions in Uzbek and English languages in explanatory dictionaries: their expressions, functions, ambiguity and synonymy", "The problems in the lexicographic interpretation of conjunctions in Uzbek-English, English-Uzbek translation dictionaries".

The issue of lexicographic interpretation of words has always been the focus of research. In this chapter, we consider the presence of Uzbek and English conjunctions in explanatory dictionaries: the expression, function, ambiguity and synonymy, some shortcomings in the interpretation of these parameters, some recommendations for the description of the unit in the explanatory dictionary. The interpretation of conjunctions in Uzbek has been observed in 2-volume and 5-volume annotated dictionaries, and the interpretation of conjunctions in English has been observed in Webster and Oxford dictionaries.

For example, in the Uzbek language, the units such as *yo*, *yohud*, *yoki*, *yoinki* can be used as synonyms. Among them, the conjunction *yo* is unique, having an ambiguous feature: it is not only an adversative conjunction but also expresses the meaning of contradiction. The conjunction *yohud* indicates that it is specific to the

---

²² Erich Maria Remarque. Three comrades. – P.28. // <http://adebiportal.kz/upload/iblock/cd2/cd26f70c06904ccb8e27f2c1f587b84b.pdf>

bookish style, the word *yoinki* is considered to be an outdated variant of the word *yoki*.

In English, this meaning is expressed by the conjunction *or*. The dictionary explains as follows:

Or²³ – used as a function word to indicate an alternative: coffee *or* tea; sink *or* swim, the equivalent or substitutive character of two words or phrases: lessen *or* abate, or approximation or uncertainty in five *or* six days.

2 *archaic*: EITHER

3 *archaic*: WHETHER

4 – used in logic as a sentential connective that forms a complex sentence which is true when at least one of its constituent sentences is true.

Hence, *or* represents an alternative meaning: it is the equivalent or alternative of two words or phrases. Archaic forms: *whether*, *either*. It forms a meaningful composite sentence indicating the exact existence of one of the events that will take place. In modern English, it is mostly used by itself, there is no synonym.

The word *still*, which is indicated as a conjunction in the sources, is given in explanatory dictionaries as a word belonging to the category of adjective, verb, noun, adverb,²⁴ and is similarly described in the Oxford dictionary, with no information that it is a conjunction.²⁵

Whereas is interpreted as a polysemous word in the Webster Dictionary, emphasizing that its first meaning is a conjunction.²⁶ The dissertation thoroughly analyzes the use of conjunctions in English and Uzbek dictionaries. For example, mostly, *while* is a polysemous word that serves to connect composite sentences that mean time:

while²⁷ **1a**: during the time – *that take a nap while I'm out.*

b: as long as – *while there's life there's hope.*

2a: when on the other hand: **WHEREAS** – *easy for an expert, while it is dangerous for a novice.*

b: in spite of the fact that: **ALTHOUGH** – *while respected, he is not liked.*

3: similarly and at the same time that – *while the book will be welcomed by scholars, it will make an immediate appeal to the general reader.*

As we can see in the interpretations, this unit can express meanings such as *how long*, *at that very moment*, when an event occurs. *While* belongs to the category of the pronoun, it makes synonymy with the words such as *whereas*, *although*, the constructions such as *as long as*, *in spite of the fact that*, *similarly and at the same time that*.

The conjunction *either* is an equal linker, that's a linking auxiliary word that connects more than two cohesive parts (words, phrases). Most often, it is used as a synonym for the conjunction *or* in connections that give an alternative meaning:

---

²³ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/or>

²⁴ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/still>

²⁵ <https://dictionary.cambridge.org/ru/still>

²⁶ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/whereas>

²⁷ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/while>

*either*²⁸ – used as a function word before two or more coordinate words, phrases, or clauses joined usually by *or* to indicate that what immediately follows is the first of two or more alternatives: *can be used either as a guest room or as an office*.

The word *otherwise* is shown as a pronoun, adjective and adverb²⁹, while the Oxford Dictionary states that it is a conjunction³⁰.

otherwise used after an order or suggestion to show what the result will be if you do not follow that order or suggestion: *I'd better write it down, otherwise I'll forget it. Call home, otherwise your parents will start to worry*. It is clear from the interpretation that it expresses the meaning of the conditional, conditional-adversative, which is equivalent to the phrase *aks holda* in the Uzbek language.

In English, the conjunction *that* has a higher frequency in connecting composite sentences is a polysemous and polyfunctional unit. The following is its interpretation in the glossary:

that³¹

1a(1) – used as a function word to introduce a noun clause that is usually the subject or object of a verb or a predicate nominative – said *that* he was afraid (used as an auxiliary word to connect a noun phrase that is the subject of a verb or a predicate: *у қўрққанини айтди*³²).

(2) – used as a function word to introduce a subordinate clause that is anticipated by the expletive occurring as subject of the verb – it is unlikely *that* he'll be in (an auxiliary word that expresses the predicate).

(3) – used as a function word to introduce a subordinate clause that is joined as complement to a noun or adjective – we are certain *that* this is true; the fact *that* you are here (connects the sentence explaining the predicate expressed with the noun/adjective).

(4) – used as a function word to introduce a subordinate clause modifying an adverb or adverbial expression – will go anywhere *that* he is invited (Connects a composite sentence that explains the adverbial in the main sentence).

b – used as a function word to introduce an exclamatory clause expressing a strong emotion especially of surprise, sorrow, or indignation – *that* it should come to this! (used to express emotions such as surprise, forgiveness, anger).

2a(1) – used as a function word to introduce a subordinate clause expressing purpose or desired result – cutting down expenses *that* her son might inherit an unencumbered estate (connects a complex sentence that represents purpose or result).

It is clear from the interpretation that *that* serves to connect complex sentences with different meanings. Exactly the above functions of this unit are not replaced by another unit, which means that there is no synonym for *that*.

²⁸ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/either>

²⁹ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/otherwise>

³⁰ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/otherwise>

³¹ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/that>

³² Инглиз тилидаги қўшма гаплар ўзбек тилига таржима қилинганда содда гап шаклини олади. Шу сабабли бу ўриндаги таржимادا *that* сўзининг қўшма гапни боғлаши аниқ билинмайди.

The conditional conjunction *if* usually serves to connect complex sentences with conditional clauses; this conjunction also has a polysemic character. Here is an explanation in the dictionary:

if³³

1a: in the event that (translation: шундай ҳолатда);

b: allowing that (translation: ...га рухсат бўлганда);

c: on the assumption that (translation: ... эҳтимол бўлганда);

d: on condition that (translation: шундай шароитда/вазиятда).

It turns out that the first meaning of the conjunction *if* connects the subordinate clauses, which indicate the condition, case, situation, and probability of occurrence of the action understood from the main clause.

2: WHETHER – asked *if* the mail had come. I doubt *if* I'll pass the course.

3: used as a function word to introduce an exclamation expressing a wish – *if* it would only rain.

4: even though: although perhaps – an interesting *if* untenable argument.

5: and perhaps not even – few *if* any changes are expected; often used with *not* difficult *if* not impossible.

if anything: on the contrary even: perhaps even – *if anything*, you ought to apologize.

It is emphasized that the third meaning of this conjunction that indicates desire is not shown, while it is stated that the third meaning like *even though*, *although perhaps* (... *sa ham, mabodo*) gives the meaning of concession. Hence, when expressing the meaning of concession, *even though*, *although perhaps* is synonymous to it.

The conjunction *whether*³⁴ is usually used in the form of *or whether yoki whether or not*:

(1) used as a function word usually with correlative *or* or with *or whether* to indicate until the early 19th century a direct question involving alternatives (the form *or whether* is considered to be out-dated, it forms a composite sentence with an interrogative meaning about an alternative subject);

(2) an indirect question involving stated or implied alternatives decide *whether* he should agree or raise objections wondered *whether* to stay;

(3) alternative conditions or possibilities – see me no more, *whether* he be dead or no; William Shakespeare seated him next to her *whether* by accident or design (*Уилям Шекспир тасодифанми ёки атайлабми, уни ёнига ўтирди*).

It expresses expressions such as *nima bo'lganda ham, har qanday holda ham, yoki*, forming complex sentences with concessive clauses, composite sentences with an interrogative meaning.

Our observations also revealed that a number of conjunctions that are not included in English-Uzbek dictionaries is a fact: *on condition (that), so that, in order that, as if (as though), so... that, such... that, not), so... as, than, so that, in spite of the fact that, though (although), in case*. The mentioned conjunctions are in

³³ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/if>

³⁴ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/whether>

the form of an expression and are considered to be conjunctions with a complex structure. The analysis of Uzbek-English, English-Uzbek dictionaries shows that English structural conjunctions are not included in the English-Uzbek translation dictionaries. In the future, when creating bilingual dictionaries in this area, special attention should be paid to the inclusion of the above-mentioned units. Indeed, in English and Uzbek interlingual translation, achieving the expression of these units with their equivalents raises the culture and the quality of translation one step higher.

CONCLUSION

1. A conjunction is an auxiliary word used to express different relationships between a simple sentence and an organized part of a compound sentence. In Uzbek and English, the conjunction does not change grammatically, has no independent lexical meaning; used in both languages to show a different relationship according to the parts and the structure of the sentences. The conjunction is considered a syntactic means of communication as an auxiliary, and is distinguished by the fact that it forms an equal relation, in addition to expressing a subordinate relation. In English, the conjunction is distinguished by the fact that the word/sentence it connects is not related to any grammatical feature; they are an unchanging word.

2. From the information about the belonging of the word to the category, it is clear that the conjunction in Uzbek and English belongs to the same group - a group of words that do not express an independent lexical meaning (auxiliary). In the Uzbek-English language, if the conjunction is divided into pure and functional type according to its origin, in English there is no suffix conjunction. In the languages being compared, there are simple and repetitive types of conjunctions according to the use of conjunction: one part of a repeated conjunction is considered a conjunction when it is repeated; when used alone, it refers to a group of words to which it belongs.

3. The following conclusions can be drawn about the structural typology of English-Uzbek conjunctions: (1) in English there are simple, derivative, compound, complex conjunctions, in Uzbek conjunctions are structurally divided into simple and repetitive; (2) a simple binder in English corresponds to a single conjunction in Uzbek; (3) in contrast to Uzbek, the word belonging to the category of conjunctions in English also has the feature of formation; (4) Although the composition of a complex conjunction in English consists of two conjunctions, they are not repetitive words. The repetitive conjunctions in Uzbek are repetitive in their own name.

4. In the Uzbek-English language, there are types of equal and subordinate conjunction according to the function in the sentence. In Uzbek, subordinate conjunctions are divided into groups of relative, cause, condition, comparison and concession, while in English, subordinate conjunctions are more than equal ones.

5. In the languages being compared, there is a linguistic or verbal transfer of a word from another category to the conjunction, or the occurrence of the conjunction as a function of another category. In English, words that are formally identical are prepositions, conjunctions, and adverbs, while in Uzbek, conjunctions are functional suffixes, modal words, and adverbs. In the Uzbek language, when a repetitive conjunction comes in one place in a sentence, it is considered to function differently, it functions as a conjunction only when repeated.

6. The transformation in the translated text also has a strong effect on the use of conjunctions. It is not uncommon for the conjunction to be omitted in a text or translated with a grammatically incompatible conjunction. Sentences expressed in English in the form of several simple sentences have been translated into Uzbek with a single compound sentence. The content is kept in maximum condition, freedom is observed in the translation of language units. This is due to the need to adapt the English text to the Uzbek language.

7. The transformation in translation is mainly due to the fact that simple sentences in English are expressed in Uzbek as composite sentences, and Uzbek sentences as simple sentences in English. As a result, there are cases when the conjunctions are not expressed in the translation. If the translator follows the path of literal translation, a context that does not meet the requirements of artistic style in the language of translation may be created.

8. In English, the means connecting simple sentences in a composite sentence consist mainly of words belonging to the category of conjunctions, while the means of connecting simple sentences in a composite sentence in Uzbek are different: in Uzbek there are grammatical, lexical-grammatical, lexical types of means of connecting simple sentences in a composite sentence, but in English their number is limited. Therefore, in the translation from English into Uzbek, it is natural that the English conjunctions are expressed in Uzbek by other means.

9. In Uzbek and English, connectives have pragmatic features. They produce meanings such as probability, emphasis, dissatisfaction with the situation, assumption, probability, depending on the context requirement and the purpose of the speaker. Uzbek and English conjunctions also have the ability to transpose, express the speaker's purpose, and create a presupposition depending on the point situation.

10. In textbooks and grammars, the unit indicated as particle is said to belong to the category of conjunctions in the annotated dictionary. All the functional aspects of the words belonging to the category of conjunctions, which have the function of a function, have not been revealed. In the explanatory dictionary of the Uzbek language it is necessary to edit the dictionary article, to improve their lexicographic interpretation.

11. The problem with the interpretation of the Uzbek adversative conjunctions in the translation dictionary is that not all units that can be used as synonyms in the Uzbek language are given. There are differences in the list of dictionaries in Uzbek-English and English-Uzbek dictionaries: in Uzbek-English and English-

Uzbek dictionaries the bilingual equivalent of the same connective is not given in the same way.

12. Pair conjunctions in Uzbek are not given in Uzbek-English dictionary; these conjunctions were also rarely observed in the translated texts: in the Uzbek text, the units connected with such conjunctions were omitted in the translated text, and the idea was expressed in a different way in the translation. This means that not all Uzbek-language conjunctions have an English equivalent. Uzbek-English, English-Uzbek dictionaries are not included in the dictionary of translated dictionaries. When creating bilingual dictionaries in this area, special attention should be paid to the inclusion of these units.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02
ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЁНОЙ СТЕПЕНИ
ПРИ АНДИЖАНСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

АНДИЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

АТАБОЕВ АХАДЖОН ДЖУМАКУЗИЕВИЧ

**СЕМАНТИКА СОЮЗОВ, ВЗАИМНЫЙ ПЕРЕВОД И
ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА
УЗБЕКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ**

**10.00.06 – Сравнительная литературоведение,
сопоставительное языкознание и переводоведение**

**АВТОРЕФЕРАТ
диссертации доктора философии (PhD) по филологическим наукам**

Тема диссертации доктора философии по филологическим наукам (PhD) зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за номером B2020.3.PhD/Fil363.

Диссертация выполнена в Андижанском государственном университете.

Автореферат диссертации на трех языках (узбекском, английском, русском (резюме)) размещён на веб-странице Андижанского государственного университета (www.adu.uz) и Информационно-образовательном портале «Ziyonet» (www.ziyonet.uz)

Научный руководитель:

Рустамов Дилшодбек Абдувахидович
доктор филологических наук, доцент

Официальные оппоненты:

Хошимова Дилдора Мадаминовна
доктор филологических наук, доцент

Тошпулатов Азамат Мехмоналиевич
доктор философии по филологическим наукам

Ведущая организация:

Ферганский государственный университет

Защита диссертации состоится «__» _____ 2022 года в ____ часов на заседании Научного совета PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 при Андижанском государственном университете. (Адрес: 170100, Андижан, улица Университет, дом 129. Тел: 0 (374) 223-88-14; факс: 0 (374) 223-88-30; e-mail: agsu_info@edu.uz)

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Андижанского государственного университета (зарегистрирована за № ____).

Автореферат диссертации разослан «__» _____ 2022 года.
(Протокол-реестр рассылки №__ от «__» _____ 2022 года.)

Ш.Х.Шахабитдинова

Председатель Научного совета по
присуждению учёной степени,
д.ф.н., профессор

Ф.Ф.Усманов

Учёный секретарь Научного совета по
присуждению учёной степени,
д.ф.ф.н. (PhD)

М.Э.Умарходжаев

Председатель Научного семинара при
Научном совете по присуждению
учёной степени, д.ф.н, профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация кандидатской диссертации)

Целью исследования является выявить семантику, взаимный перевод, прагматические особенности связующего и разработать лексикографическую интерпретацию на узбекском и английском языках.

Объектом исследования являются союзы в узбекском и английском языках.

Предметом исследования является семантика союзов, их взаимный перевод, прагматические особенности и лексикографическая интерпретация.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

доказано, что в английском языке слова с одинаковой формой грамматически являются предлогами, союзами и наречиями, а в узбекском языке - союзными предлогами, модальными словами, частью наречия;

доказано, что в английском языке соединительные слов больше, чем союзов, в узбекском языке в отличие от английского "*conjunction*", союзы делятся на определенные, причинные, условные, сравнительные, условные и уступительные;

в узбекском и английском языках союзы имеют прагматический характер, выявлены возможности содержания предложения в зависимости от контекста и цели говорящего, такие как вероятность, акцент, неудовлетворенность ситуацией, предположение, вероятность, транспозиция в союзах, выражение цели говорящего, пресуппозиция в зависимости от ситуации;

доказано, что трансформация в переводном тексте также сильно влияет на употребление союза, пропуск союза в тексте или перевод с грамматически несовместимым союзом.

Внедрение результатов исследования. На основе научных результатов по изучению семантики, взаимного перевода и лексикографической интерпретации союзов в узбекском и английском языках:

Функциональное словообразование узбекских союзов в английском и родственных языках, результаты английских союзов в узбекском переводе, по результатам перевода английских коннекторов на узбекский было использовано при реализации фундаментального проекта ФА-Ф1-Г003 «Функциональное словообразование в современном каракалпакском языке» (2012-2016 гг.) проводимого Каракалпакским научно-исследовательским институтом гуманитарных наук Каракалпакского филиала Академии наук Республики Узбекистан (Справка № 17.01.227 Каракалпакского филиала Академии наук Республики Узбекистан от 17 сентября 2021 года). В результате были выявлены проблемы изучения союзов в узбекском, английском и родственных языках, теоретически тщательно проанализированы функциональное словообразование, семантическая типология союзов;

Из основных заключений исследования по семантике союзов узбекского и английского языков, по их взаимному переводу и лексической интерпретации было использовано в научном проекте под названием

ФА-А1-Г007 “Каракалпакские повествовательные пословицы как объект лингвистического исследования” Каракалпакским филиалом Академии наук Республики Узбекистан при Каракалпакском научно-исследовательском институте гуманитарных наук (Справка Каракалпакского филиала Академии наук Республики Узбекистан № 17.01.183 от 16 августа 2021 года). В результате выявлены проблемы изучения союзов в узбекском, английском и родственных языках, в частности были проанализированы семантическая типология союзов в повествовательных пословицах, были внесены предложения узбекских союзов, встречающихся в текстах повествовательных пословиц в английском и в родственных языках, а также использование союзов в английском языке при переводе на узбекский язык.

Результаты и материалы по семантике союзов узбекского и английского языков, их взаимный перевод и лексическая интерпретация были использованы при подготовке радиовещания (в течении ноября-декабря 2021 года) под названием “Адабий жараён” (литературный процесс), “Таълим тараккият” (образовательный процесс) подготовленный редакцией ДМ “Маданий-маърифий ва бадиий эшиттиришлар” (Культурно-духовные и художественные вещания) Национальной телерадиокомпании Узбекистан телерадиоканала “0‘zbekiston”. (Справка № 04-36-09 от 6 января 2022 года Государственного Учреждения «Телерадиоканал Узбекистана» Национальной телерадиокомпании Узбекистана)

В результате слушатели были освещены о специфике и общих аспектах использования союзов в речи и переводе их на английский и узбекский языки, о толковании союзов в словарях на английском и узбекском языках, альтернативах, а также насколько полезно при поиске альтернатив в процессе художественного и синхронного перевода.

Основываясь на полученные научные результаты по семантике, взаимному переводу и лексикографическому толкованию связок на узбекском и английском языках:

Сделаны выводы о том, что в английском языке последовательные союзы составляют большее количество, чем эквивалентные союзы, об их отличиях от английского “conjunction” на узбекском языке были использованы при выполнении фундаментального проекта «функциональное словообразование в современном каракалпакском языке» (2012-2016), проведенного каракалпакским научно-исследовательским институтом гуманитарных наук Каракалпакского отделения Академии Наук Республики Узбекистан. (Справочник Каракалпакского отделения Академии Наук Республики Узбекистан от 17 сентября 2021 года № 17.01.227).

В результате были выявлены проблемы в изучении союзов узбекского, английского и родственных языков, разработаны методы их теоретического и практического решения;

в узбекском и английском языках соединители могут иметь прагматический характер, показывая такие значения, как вероятность, акцент, недовольство ситуацией, предположение, вероятность, в зависимости от контекста и цели говорящего, транспозиция в связках, выводы о

возможности выражения цели говорящего были использованы в практико-научном проекте «каракалпакские пословицы как объект лингвистического исследования» (справочник Каракалпакского отделения Академии Наук Республики Узбекистан от 16 августа 2021 года № 17.01.183), проведенном каракалпакским научно-исследовательским институтом гуманитарных наук Каракалпакского отделения Академии наук Республики Узбекистан.

В результате были выявлены проблемы в изучении союзов в узбекском, английском и родственных языках, в частности, была проанализирована семантическая типология связующих в составе мудрых народных пословиц, разработаны предложения по использованию союзов узбекского языка в текстах на английском и родственных языках, по переводе союзов с английского языка на узбекский;

результаты и материалы исследования по семантике связующего, взаимному переводу и лексикографическому толкованию на узбекском и английском языках были использованы при подготовке радиопередач “Образование и прогресс” (“Таълим ва тараккиёт”), “Литературный течение” (“Адабий жараён”), подготовленных редакцией “Культурно-просветительские и художественные передачи” телерадиоканала “Узбекистан” Национальной телерадиокомпании Узбекистана (Национальная телерадиокомпания Узбекистана “узбекский телерадиоканал”), справка государственного учреждения от 6 января 2022 г. № 04-36-09). В результате слушатели получили возможность узнать об особенностях и общих чертах использования союзов в речи на английском и узбекском языках, о толковании связующего в словарях на английском и узбекском языках, о том, в какой степени они используются для поиска альтернативных вариантов в процессе художественного и синхронного перевода.

Структура и объём диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы и приложений. Объем диссертации за исключением списка использованной литературы и приложений составляет 138 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
LIST OF PUBLISHED WORKS
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ

I бўлим (I part; I часть)

1. Атабоев А. Ўзбек-инглиз, инглиз-ўзбек таржима луғатларида боғловчиларнинг лексикографик талқинидаги муаммолар // *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. Volume 1, Issue 10, Uzbekistan, 2021, – P. 231-239. ISSN:2181-1784, (Scientific Journal Impact Factor: 5.423).

2. Атабоев А. Ўзбек тилида боғловчиларнинг ўрганилиши ва ундаги муаммолар // *Academic Research in Educational Sciences (ARES)*. Volume 2, Issue 10, Uzbekistan, 2021, – P. 1026-1039, ISSN:2181-1385, (Scientific Journal Impact Factor: 5.723).

3. Атабоев А. Ўзбек-инглиз тилида боғловчиларнинг прагматик хусусиятлари ва уларнинг таржимада ифодаланиши муаммолари // *УзМУ хабарлари*. – Тошкент, 2022 (1/2 сон), – Б. 230-234. (10.00.00. № 8)

4. Атабоев А. Semantics of conjunctions in the Uzbek and English languages // *УзМУ хабарлари*. – Тошкент, 2022 (1/1 сон), – Б.241-244. (10.00.00. № 8)

5. Атабоев А. Analyzing views on English and Uzbek conjunctions / *Global Symposium on Humanity and Scientific Advancements (An International Multidisciplinary Conference)*, – Paris, 2021, – P. 30-31.

6. Атабоев А. Semantic typology of the English-Uzbek conjunctions / *Международная конференция академических наук*, – Новосибирск, 2021, – С. 14-19. DOI:10.5281.

7. Атабоев А. Инглиз тилидаги тенг боғловчиларнинг ўзбек тилига таржимаси масалалари / “Фан ва таълим истиқболлари” мавзусидаги республика илмий-амалий онлайн конференция материаллари, Андижон, 2021. – Б. 160-162.

8. Атабоев А. Ўзбек тилидаги эргаштирувчи боғловчиларнинг инглиз тилига таржимаси / *Илм-фан ва таълим – мамлакат тараққиётининг муҳим омили* мавзусида республика илмий-амалий анжуман материаллари, Андижон, 2021, – Б. 431-434.

II бўлим (II part; II часть)

9. Атабоев А. On the study of English conjunctions // *International Engineering Journal for Research and Development (IEJRD)*, Volume 6, Issue 5, India, 2021. E-ISSN: 2349-0721, (Scientific Journal Impact Factor: 7.169).

10. Атабоев А. Structural-semantic, communicative-pragmatic characteristics of the hypotaxemes with “if” in English and its Uzbek correspondences // *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*.

Volume 23, No 1, – P. 207-211. ISSN: 2509-0119, DOI:10.52155, October, 2020. (Scientific Journal Impact Factor: 6.662).

11. Атабоев А. A comparative research on complex sentences with subject clauses in the English and Uzbek languages / YOUNG SCIENTIST, Volume 13, West Alabama (the USA), 2018, P. 29-31, ISSN: 978-1-378-87302-9.

12. Атабоев А. Инглиз тилида шарт-истак майли структурал-семантик турларини ўзбек тилига таржима қилиш хусусида / “Хорижий тилларни ўрганиш тарихи, бугуни ва истиқболи” ҳудудий илмий амалий анжуман материаллари. – Андижон, 2016, – Б. 247-251.

Автореферат Андижон давлат университетининг
“Илмий хабарнома” журнали таҳририятида таҳрирдан ўтказилди
ва унинг ўзбек, рус ва инглиз тили матнлари ўзаро мослаштирилди
(08.06.2022 йил)

Босишга рухсат этилди: 08.06.2022 йил.
Бичими 60x84^{1/16}, «Times New Roman» гарнитураси.
Шартли босма табағи 3,5 Адади: 50. Буюртма: № 43.

Наманган шаҳар Хамрох кўчаси 71^А уй.
«Яшин саноат» босмахонасида чоп этилди.

